چوارچێوەی کاری پەرلەمانتار

لە سایەی یاسا بەرکارەکان و پەیڕەوی ناوخۆدا

نووسینی: **هیوا حامد**
راوێژکاری یاسایی پەرلەمانی کوردستان

٢٠٢٤

پەرلەمانی کوردستان

سەرۆکایەتی دیوان

سەنتەری توێژینەوە

KURISTAN PARLIAMENT - Presidency of Divan
RESEARCH CENTER

چاپی دووەم- ٢٠٢٤

ناوی کتێب: چوارچێوەی کاری ئەندامی پەرلەمان لە سایەی یاسا بەرکارەکان و پەیڕەوی ناوخۆدا

بابەت: توێژینەوە

نووسینی: هیوا حامد ، راوێژکاری یاسایی پەرلەمانی کوردستان

زمانەوانی: سۆران عەلی

دیزاین ناوەڕۆک: سۆران عەبدولڕەحمان

دیزاین بەرگ:

ژمارەی سپاردن: ٤٤٥ /٢٠١٩ – هەولێر – هەرێمی کوردستان

ناونیشان

هەولێر: پەرلەمانی کوردستان شەقامی ٦٠ مەتری – بەرامبەر پارکی سامی عەبدولرەحمان

Erbil, 60sAvenue, Kurdistan parliament, Iraq
www. parliament.krd
KPI-Research center
e.mail: researchcenter42@gmail.com

ناوەرۆک

بەرایی	٥
پێشەکی	٧
یەکەم: ئەندامی پەرلەمان کێیە؟	١١
١. پێناسەی ئەندامی پەرلەمان	١١
٢. دەستپێکردنی پێگەو تایبەتمەندی ئەندامییەتی	١٢
دووەم: سەرچاوەکانی ڕێکخستنی کاری ئەندامی پەرلەمان	١٤
سێیەم: ڕێگاکانی بوون بەئەندامی پەرلەمان	١٧
چوارەم: ئەرکەکانی ئەندامی پەرلەمان	١٩
١. ئەرکی یاسادانان	١٩
٢. ئەرکی نوێنەرایەتیکردن	٢٤
٣. ئەرکی نووسینەوەو پەسندکردنی دەستوور	٢٥
٤. ئەرکی دارایی	٣٠
٥. هەڵبژاردن و دەستنیشانکردنی کەسانێک بۆ...	٣٢
٦. ئەرکی سیاسی	٣٤
٧. ئەرکی دادوەری	٤١
٨. ئەرکی چاودێریکردن	٤٦
پێنجەم: پابەندییەکانی ئەندامی پەرلەمان	٥٣
شەشەم: مافەکانی ئەندامی پەرلەمان	٥٩
حەوتەم: ڕێککارە بەرزەفتیەکانی تایبەت بە کاری ئەندامی ...	٧٠
هەشتەم: نەمانی ئەندامێتی	٧٣
١. کۆتاییهاتنی ئەندامێتی	٧٣
٢. دەستلەکارکێشانەوە	٧٤
٣. لەدەستدانی ئەندامێتی	٧٤
سەرچاوەکان	٧٧

بەرایی

پەرلەمانتــار بەپێــی دەســتوورو ئەو یاســا بەرکــارانە کارەکانی بەڕێوە دەبات کە چوارچێوەی کاری پەرلەمان و پەیوەندی وەزیفی نێوان پەرلەمان و حکومەت لەگەڵ پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان ڕێک دەخەن.

لەبەر ئەوەی هەرێمــی کوردســتان تــا ئێســتا خــاوەنی دەستووری خۆی نییە، بۆیە یاسا سروشت دەستوورییەکان زۆر جار لە زۆر بابەتدا ڕۆڵی ئەو دەستوورە دەبینن کە تا ئێستا نیمانە.

سەبارەت بەکاری پەرلەمانی لە هەرێمی کوردستان، کە مێژوویەکی دوورودرێژی نییە، دوو سەرچاوەی سەرەکی چوارچێوەی کاری پەرلەمانی ڕێک دەخەن، یەکێکیان یاسای هەڵبژاردنــەکانی پەرلــەمانی کوردســتان ژمــارە (١)ی ســاڵی ١٩٩٢ی هەمــوارکراوە، ئەوەی دیکەشــیان پەیــڕەوی نــاوخۆی پەرلەمــانی کوردســتانە، لەگەڵ ژمــارەیەک لەو یاســایانەی کە سروشــتی دەرکــردن و کارکردنیــان پەیوەنــدی بە کــاری پەرلەمانتارانەوە هەیە.

بــۆئەوەی پەرلەمانتــار بەئاســانی دەســتی بگــات بە ناوەرۆکی ئەو یاسایانەو شیکردنەوەی پێویستیش لەبارەی سروشتی کارکردنی ماددەو بڕگەکانیان وەربگرێت، پێویست بوو نامیلکەیەکی یارمەتیدەر لە چوارچێوەی توێژینەوەیەک لە

یاسا بەرکارە پەیوەندیدارەکان بەکاری پەرلەمانی لە هەرێمی کوردستان بخرێتە بەردەستی پەرلەمانتاران.

بەسوپاسەوە وەک هەمیشە راوێژکار هیوا حامد کە هاوکارو پشتیوانی سەنتەری توێژینەوەی پەرلەمان و پەرلەمانتارانە، ئەم توێژینەوەیەی گرتە ئەستۆی خۆی و پێشتریش لە خولی تایبەتی پەرلەمانتاران لە موحازەرەیەکدا پێشکەش کرابوو.

فوئاد ئەحمەد

بەرپرسی سەنتەری توێژینەوە

٢٠١٩/١/٨

پێشەکی؟

دەسەڵاتی یاسادانان کە لە پەرلەماندا خۆی دەبینێتەوە، تەواوکەری دوو دەسەڵاتەکەی دیکەیەو رۆڵی گرنگ و کاریگەر دەبینێت لە پێشخستن و گەشەسەندنی ژیانی دیموکراسی و چەسپاندنی دەوڵەتی یاسا لە هەر وڵاتیکدا. ئەندامی پەرلەمانیش بزوێنەرو بەرجەستەکەری ئەو رۆڵەیە.

لە هەرێمی کوردستانیش ژیانی پەرلەمانی راستەقینە لەدوای راپەڕینی بەهاری ساڵی ١٩٩٢ و بەدیاریکراوی لەدوای یەکەم هەڵبژاردنی ئازادانەی پەرلەمان لە (١٩٩٢\٥\١٩)ەوە دەست پێدەکات. بەتێروانین لەو مێژووە کورتەی ژیانی پەرلەمانی لە هەرێمی کوردستان و بە لەبەرچاوگرتنی ئەو بارودۆخە دژوارانەی هەرێمی کوردستانیان پێدا تێپەریوە، کە بەشێکیان رێگر بوون لەبەردەم گەشەسەندنی ژیانی دیموکراسی و پەرلەمانی لەم هەرێمەدا، دەتوانین بڵێین خاوەنی ئەزموونێکی کەڵەکەبووی ئەوتۆ نین لەو بوارەدا. هەربۆیە ئەرکی ئەندامانی پەرلەمانی کوردستان بۆ چەند خولێکی دیکەش سەخت و دژوار دەبێت تاوەکو دەبینە خاوەنی ژیانێکی پەرلەمانی سەقامگیر، کە روخسارو پرەنسیپەکانی بەتەواوی خەملّی بن و قۆناغی کێشمەکێشی چەمکەکانی تێپەڕاندبێت و بوبێتە کەلتور، نەک هەر تەنیا لە چوارچێوەی بنەما یاساییەکاندا رێکخرابێت. سەنتەری توێژینەوەی پەرلەمانی کوردستانیش کە لە خولی سێیەمی پەرلەمانەوە دەستبەکار بووە، هاوشان لەگەڵ چەندین ریکخراوی ناحکومی و نێودەوڵەتی و ریکخراوەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتوەکان، رۆڵی گرنگ و بەرچاوی

هەبـووە لە پێشخسـتن و بەرزکـردنەوەی ئاسـتی رۆشـنبیری ئەنـدامانی پەرلەمـان لە خـولە یەک لەدوای یەکەکانـدا، ئەوەش لەمیـانەی ئەنجامـدانی چەنـدین چـالاکی جۆراوجـۆردا. لە سـەرەتای خـولی پێنجەمـی پەرلەمـانی کوردسـتانیش بەسوپاسـەوە سـەنتەری تـوێژینەوەی پەرلەمـان پێشـنیاری ئەوەیـان بـۆ کـردین، کە نـامیلکەیەک ئامـادە بکەیـن سـەبارەت روونکردنەوەی رۆڵ و پێگەی ئەندامی پەرلەمانی کوردستان لە سایەی یاسا بەرکارەکانی هەرێمی کوردستان و پەیڕەوی نـاوخۆی پەرلەمـانی کوردسـتاندا، ئـێمەش لەلای خۆمـانەوە هەوڵمان دا لەرێگەی نووسینی ئەم نامیلکەیەوە تیشک بخەینە سـەر ئەرک و رۆڵ و بەرپرسـیاریەتی ئەنـدامانی پەرلەمـان و خسـتنەرووی زۆریـنەی هەرە زۆری ئەو مـاددەو بڕگـانەی پەیـڕەوی نـاوخۆ و یاسـا بەرکارەکـانی دیـکەی هەرێمـی کوردسـتان کە چوارچێـوەی کـاری ئەنـدامانی پەرلەمانیـان رێکخسـتووە. بێگومـان ئەمەش خزمەتێکـی گەورەیە کە سەنتەری توێژینەوەی پەرلەمان خستویەتییە ئەستۆی خۆی و سەرەنجام جگە لەوەی رۆڵـی ئەرێنی دەبێت لە پێشخستنی ئەزمـوونی پەرلەمـانی لە هەرێمـی کوردسـتاندا، ئەنـدامانی پەرلەمـانیش بەرچـاو رۆشـن دەکـات سـەبارەت بەو حـوکمە یاساییانەی کە چوارچێوەی کاری ئەوانی رێکخستووە.

نووسەر

٢٠١٩/١/٢

ڕەهەندەکانی پەیوەست بەکاری پەرلەمانی

هەوڵ دەدەین لە میانەی ئەو نامیلکەیەدا تیشک بخەینە سەر چەند ڕەهەندێکی پەیوەست بەکاری ئەندامی پەرلەمان لەوانە:

یەکەم: ئەندامی پەرلەمان کێیە؟

دووەم: سەرچاوەکانی ڕێکخستنی کاری ئەندامی پەرلەمان

سێیەم: ڕێگاکانی بوون بەئەندامی پەرلەمان

چوارەم: ئەرکەکانی ئەندامی پەرلەمان

پێنجەم: پابەندییەکانی ئەندامی پەرلەمان

شەشەم: مافەکانی ئەندامی پەرلەمان

حەوتەم: ڕێککارە بەرزەفتیەکانی تایبەت بە کاری ئەندامی پەرلەمان:

هەشتەم: نەمانی ئەندامێتی

یەکەم
ئەندامی پەرلەمان کێیە؟

١. پێناسەی ئەندامی پەرلەمان

بەداخەوە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان و پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان، تەنانەت دەستووری عیراقیش، خاڵین لە ئاماژەکردن بەپێناسەی ئەندامی پەرلەمان، بۆیە بەناچاری دەچینە لای نووسینەکانی کەسانی شارەزا لە بواری یاسا و هەروەها دەقی یاسای هەندێ لە وڵاتان کە پێناسەی ئەندامی پەرلەمانیان کردووە، تا پێناسەیەک بۆ ئەندامی پەرلەمان بکەین.

- د. ئەڤین خالید عەبدوڵڵا لە پەرتوکەکەی بەناوی (المركز القانوني لعضو البرلمان) بەمشێوەیە پێناسەی ئەندامی پەرلەمانی کردووە:

"کەسێکی سروشتییە، بەهەماهەنگی لەگەڵ هاوپیشەکانی بۆ ماوەیەکی دیاریکراو پیادەی دسەڵات دەکات لەبری گەل، لەرێگای دامەزراوەی یاسادانانەوە"

(عەبدوڵڵا،٢٠١٧ :٤٢).

- لە رووی دەقی یاسایشەوە، یاسای ژمارە (١) ی ساڵی ٢٠٠١ کە تایبەتە بە ئەندامی پەرلەمانی جەزائیر لە

بــڕگەی دووەم بەمشــێوەیە پێناســەی پەرلەمانتــار کــراوە کە بریتیە لە:

"هەر کەســـێکی هەڵبژێـــردراو یـــان دەستنیشـــانکراو بەگـوێرەی یاسـا و ئەنـدامێتی لە پەرلەمانـدا پشتڕاسـت کرابێتەوە بەگوێرەی حوکمەکانی پەیڕەوی ناوخۆ."

لەوسۆنگەیەوە بەپێویستی دەزانـم ئەندامانی خولەکانی داهاتوی پەرلەمانی کوردستان هەوڵ بدەن کەموکورتی نـەبوونی پێناسـەیەک بۆ ئەنـدامی پەرلـەمان لـە هـەرێمی کوردســتان چارەســەربکەن لــە ڕێگــای دەرچووانــدنی یاســایەکی تایبــەت بەئەنــدامی پەرلــەمانی کوردســتان یاخود لـە ڕێگەی هەموارکردنـەوەی یاسـای ژمـارە(١)ی ساڵی ١٩٩٢ی هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردسانەوە بێت.

٢. دەستپێکردنی پێگەو تایبەتمەندی ئەندامییەتی

ســـــەبارەت بە دەســـــتپێکردنی پـــــێگەو تایبەتمەنـــــدی ئەندامییەتی ، یاساو پەیڕەوی ناوخۆی وڵاتان جیاوازیان هەیە ، لە هەنــدێکیان ڕاســتەوخۆ دوای پەســند کردنــی ئەنجــامی هەڵبژارنەکان ئەم پێگەو تایبەتمەندیە دەست پێدەکات هەروەک ئەنجــومەنی نــوێنەرانی عیــراق ، کاتێــک لە مــاددەی (١٤) لە پەیــڕەوی نــاوخۆی ئەنجــومەنی نــوێنەران(١). ئامــاژە بەوە دەکـات کە پـاڵێوراوی هەڵبژێـردراو لە وادەی پەسـند کردنـی ئەنجـامی هەڵبژاردنەکــانەوە بە ئەنــدام هەژمــار دەکرێــت ،لە

---

(١) ماددەی (١٤): (يعد المرشح المنتخب عضوا في المجلس ويتمتع بجميع حقوق العضوية ابتداءا من تأريخ المصادقة على نتائج الانتخابات...).

ئوردن پاڵێوراوی سەرکەوتو راستەوخۆ دوای بڵاوکردنەوەی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان لە رۆژنامەی فەرمی وڵات پێگەی یاسایی ئەندامییەتی وەردەگرێت(١).

لە هەرێمی کوردستان پاڵێوراوی سەرکەوتو پێگەو تایبەتمەندی یاسایی ئەندامیەتی وەرناگرێت تاوەکو سوێندی یاسایی نەخوات ئەوەش بە رونی لەبڕگەی یەکەمی ماددەی (١٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ ئاماژەی پێکراوە کە تیایدا هاتوە (لە رێکەوتی سوێندخواردنی یاساییەوە کاندیدی هەڵبژێردراو دەبێتە ئەندام ....) ، هەروەها لە ماددەی یەکەم لە یاسای ژمارە (١٣)ی ساڵی ٢٠٠٩ بە هەمان شێوە پەرلەمانی کوردستان جەخت دەکاتەوە لەسەر هەمان بۆچون کاتێک دەڵێت (لە حاڵەتی سوێند نەخواردنی کاندیدی هەڵبژێردراو بۆ پەرلەمان ....) ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت کە کاندیدی هەڵبژێردراو تا سوێندی یاسایی نەخوات پێگەو تایبەتمەندی ئەندامییەتی وەرناگرێت بۆیە یاسادانەر بە کاندیدی هەڵبژێردراو ناوی دەهێنێت بەر لە سوێندخواردنی.

---

(١) الليمون، عوض رجب، احكام اسقاط العضوية عن اعضاء مجلس الامة في الدستور الاردني، مجلة دراسات علوم الشريعة والقانون، الجامعة الاردنية، المجلد (٤)، العدد (١)، ٢٠١٤، ص٣٤.

دووەم

سەرچاوەكانی ڕێكخستنی كاری ئەندامی پەرلەمان

بەشێوەیەكی گشتی چەند سەرچاوەیەک چوارچێوەی كاری ئەندامی پەرلەمان ڕێک دەخەن، لەوانە:

دەستوور: هەرچەندە هەرێمی كوردستان تا ئامادەكردنی ئەم بابەتە خاوەنی دەستووری تایبەت بەخۆی نییە، بەڵام بەشێوەیەكی گشتی دەستووری وڵاتان هەریەكەو بەپێی تایبەتمەندی جۆر و شێوازی سیستمی سیاسی و حوكمڕانی وڵاتەكە، چوارچێوەی كاری ئەندامی پەرلەمانیان ڕێكخستووە، لەگەڵ ئەوەشدا دەستووری هەمیشەیی ساڵی (٢٠٠٥)ی عێراق لەمیانەی ماددەكانی (١١٧) بڕگەی یەكەم، ماددەی (١٢٠) و ماددەی (١٢١) بڕگەی یەكەم و دووەم، چوارچێوەی كاری پەرلەمانی كوردستانی دیاری كردووە[1].

(١)ماددەی (١١٧) یەكەم: ئەم دەستوورە لە بەرواری پیادەكردنیەوە دان بە هەرێمی كوردستان و ئەو دەسەڵاتەی ئێستایدا دەنێت وەک هەرێمێكی فیدرالی. ماددەی (١٢٠) هەرێم دەستوورێک بۆ خۆی دادەڕێژێت، هەرەمی دەسەڵاتەكانی هەرێم و میكانزمی بەكارهێنانی ئەو دەسەڵاتانە دیاری دەكات بە مەرجێک ناكۆک نەبێت لەگەڵ ئەم دەستوورەدا. ماددەی (١٢١) یەكەم: دەسەڵاتی هەرێمەكان مافی پیادەكردنی دەسەڵاتەكانی یاسادانان و ڕاپەڕاندن و دادوەریان هەیە بەگوێرەی ئەم دەستوورە جگەلەو دەسەڵاتانەی كەتایبەتن بە حكومەتی فیدرالیەوە.دووەم: حكومەتی هەرێم مافی هەمواركردنی

یاسا بەرکارەکان: بەشێوەیەکی گشتی یاساکانی هەرێمی کوردستان و یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١) ی ساڵی ١٩٩٢ی هەمواركراو بەتایبەتی، چوارچێوەی کاری ئەندامی پەرلەمانی کوردستانیان ڕێکخستووە، بەنموونە: یاسای ژمارە(١) ی ساڵی ١٩٩٢ لەمیانەی ماددەکانی (١،٣،٤،٥)، (٣٩ تا ٥٧) لەگەڵ ماددەکانی (٦١ تا ٦٥) ئاماژەیان کردووە بە چوارچێوەی کاری ئەندامانی پەرلەمان (بەزاز،٢٠١٦: ٧-٥٢).

وێڕای چەندین بڕگەو ماددەی جیاواز لێرەو لەوێ لە یاسا بەرکارەکانی دیکەی هەرێمی کوردستان کە دواتر لەمیانەی بەشەکانی دیکەی ئەم نامیلکەیەدا تیشکیان دەخەینەسەر. جێگەی خۆیەتی لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین، کە ئێستا لە وڵاتاندا جگە لە دەستوورو پەیڕەوی ناوخۆ، چەند یاسایەک هەن چوارچێوەی کاری ئەندامی پەرلەمان ڕێک دەخەن، بۆ نموونە: لە جەزائیر یاسایەک هەیە بەناوی یاسای ژمارە (١٦-١٢) ساڵی ٢٠١٦ تایبەتە بەهەڵبژاردنی ئەنجومەنی گەلی نیشتمانی جەزائیر. (پەرلەمان)، یاسایەکی دیکەش هەیە بەژمارە (١٦–١٠) تایبەت بە ڕێکخستنی کاروباری ئەنجومەنی نیشتمانی جەزائیر (پەرلەمان). سەرباری ئەو دوو یاسایەش، یاسایەکی تر هەیە بەژمارە (١)ی ساڵی ٢٠٠١ کە تایبەتە بە

جێبەجێکردنی یاسای فیدراڵی لەهەرێمەکەدا هەیە، ئەگەر ناکۆکی یان دژ یەک لەنێوان یاسای فیدراڵی و یاسای هەرێمدا هەبوو لەسەر بابەتێک کە لەسنوری ئەم دەسەڵاتانەدا نەبێت کە تایبەتن بەحکومەتی فیدراڵی.

ڕێکخستنی کاروبارەکانی خودی ئەندامی ئەنجومەنی گەلی نیشتمانی (پەرلەمان)ی جەزائیر.

لە عێراقیش جگە لە دەستووری هەمیشەیی عێراق و پەیڕەوی ناوخۆی ئەنجومەنی نوێنەران، دوو یاسای سەرەکیمان هەیە چوارچێوەی کاری ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانیان ڕێکخستووە، ئەوانیش (یاسای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق)، (یاسای ئەنجومەنی نوێنەران و پێکهاتەکانی). تەنانەت لە هەرێمی کوردستان بۆ ئەنجومەنی پارێزگاکان هەمان ڕێچکە گیراوەتەبەر، لەکاتێکدا دوو یاسای سەرەکیمان هەیە چوارچێوەی کاری ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگاکانی هەرێم ڕێک دەخەن، ئەوانیش (یاسای ژمارە ٣ی ساڵی ٢٠٠٩ی تایبەت بە ئەنجومەنی پارێزگاکان لە هەرێم) هەروەها (یاسای ژمارە ٤ی ساڵی ٢٠٠٩ی تایبەت بە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکان).

لەوسۆنگەیەوە بەپێویستی دەزانم کە هەموو ئەوبڕگەو مادده پەرشوبڵاوانەی کاروباری پەرلەمانیان ڕێکخستووە لە یاسا جیاوازەکانی بەرکار لە هەرێم، کۆبکرێنەوە لە سێ یاسادا کە ئەوانیش (یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان) و (یاسای پەرلەمانی کوردستان و پێکهاتەکانی) و (یاسای ئەندامی پەرلەمانی کوردستان)ن.

پەیڕەوی ناوخۆ: یەکێکی دیکە لە سەرچاوە سەرەکییەکانی ڕێکخستنی کاری ئەندامی پەرلەمان پەیڕەوی ناوخۆی بەرکاری ساڵی (٢٠١٨)ی پەرلەمانی کوردستانەهەموارکراو، کە بە شێوەیەکی ورد و بەرفراوان کاری ئەندامانی پەرلەمانی ڕێکخستووە.

سێیەم
ڕێگاکانی بوون بەئەندامی پەرلەمان

ئەگەر بەراوردی ئەوڕۆمان بکەین لەگەڵ سەرەتاکانی دەستپێکردنی کاری پەرلەمانی، دەبینین بەتێپەربوونی کات گۆڕانکاری گەورە بەسەر شێوازی بوون بەئەندامی پەرلەماندا هاتووە، بەنموونە شانشینی بەریتانیا وەربگرین، کە بە لانکەی سەرهەڵدان و هاتنەدونیای سیستمی پەرلەمانی دادەنرێت لەجیهاندا، دەبینین لە سەرەتای ژیانی پەرلەمانیدا لەو وڵاتە تەنها (پیاوانی کڵێسا، خانەدان و خاوەن زەویوزارەکان لەگەڵ فەرماندە سەربازییە شەڕکەرەکان) بەحوکمی پێگەکەیان، دەبوونە ئەندامی پەرلەمان، بەڵام لە ئێستادا گۆڕانکاری زۆر بەسەر شێواز و ڕێگاکانی بوونە ئەندامی پەرلەماندا هاتووە، بەشێوەیەکی گشتی لەسەر ئاستی جیهان سێ شێوازی سەرەکی هەن بۆ بوون بەئەندامی پەرلەمان.

یەکەم: شێوازی هەڵبژاردن: ئەمڕۆ لە جیهاندا زۆرێک لە وڵاتان لە ڕێگەی سیستمە جۆراوجۆرەکانی هەڵبژاردنەوە ئەندامانی پەرلەمان هەڵدەبژێردرێن، هەرێمی کوردستانیش یەکێکە لەو هەرێمانەی کە بەشێوازی سیستمی لیستی کراوەی سنووردار و لە ڕێگەی دەنگدانی نهێنییەوە ئەندامانی پەرلەمانی

هەڵدەبژێردرێن هەروەک لە ماددەی دووەمی یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ دا هاتووە[1].

دووەم: شێوازی دەستنیشانکردن: هەندێک لە وڵاتان بە تایبەتی شانشینەکان، تا ئێستاش شێوازی دانانی ئەندامی پەرلەمان لەرێگەی دەستنیشانکردنیان لەلایەن پادشاو میرەکانیانەوە دەبێت، بۆ نموونە وڵاتی قەتەر، میری قەتەر کۆی ئەندامانی پەرلەمان کە ژمارەیان (٣٥) ئەندامە، دیاری دەکات. هەروەک لە ماددەکانی (٤٣،٤)ی یاسای بنەڕەتی ساڵی ١٩٧٢ی قەتەردا ئاماژەی پێ کراوە) .(المیزان، البوابة القانونیة القطریة، ٢٠١٩).

سێیەم: شێوازی تێکەڵ لە هەڵبژاردن و دەستنیشانکردن: ئەم شێوازەش تا ئێستا لە چەندین وڵات پیادە دەکرێت، بۆ نموونە میرنیشینە یەکگرتوەکانی ئیمارات، کە لە ماددەکانی (٧٧،٦٩،٦٧)ی دەستووری ئەو وڵاتەدا، مافی داوە بە هەریەکە لە میرنشینەکان پشکی خۆیان لە ژمارەی ئەندامانی پەرلەمانی ئیتحادی دیاری بکەن و سەرپشکی کردوون لەوەی بەرێگەی هەڵبژاردن بێت یان دیاریکردن. (Anon, 2019).

(١)ماددەی دووەمی یاسای ژمارە (١) ساڵی ١٩٩٢ی هەموارکراو: هەڵبژاردن بەدەنگدانی نهێنی و راستەوخۆ بەپێی سیستەمی لیستی کراوەی سنووردار ئەنجام دەدرێت.

چوارەم
ئەرکەکانی ئەندامی پەرلەمان

بە وردبوونەوە لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ و هەروەها ژمارەیەک لە یاسا بەرکارەکانی دیکە و پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان، بۆمان ڕووندەبێتەوە کە ئەندامانی پەرلەمانی کوردستان ئەم ئەرکانەیان لە ئەستۆدایە:

١. ئەرکی یاسادانان

ئەرکەکانی ئەندامی پەرلەمان لەمیانەی پرۆسەی یاسادانان‌دا جۆراوجۆرن و بەمشێوەیەی خوارەوە ڕێکخراون:

أ. پێشکەشکردنی پێشنیازی یاسا و بڕیار: ئەندامی پەرلەمان لە چوارچێوەی بڕگەی پێنجەم لە ماددەی(٧٨)ی هەمواركراو لە پەیڕەوی ناوخۆ، دەسەڵاتی پێشکەشکردنی پێشنیازی یاسا پیادە دەکات هەروەک بەمشێوەیە ئاماژەی پێکردووە"پێشنیازی یاسا یان بڕیار کە لانی کەم لەلایەن (١٠) ئەندامەوە پێشکەش دەکرێن".

ب. گفتوگۆی پرۆژەو پێشنیازی یاسا و بڕیار: ئەندامی پەرلەمان گفتوگۆی ئەو پرۆژە یاساو بڕیارانە دەکات کە لەلایەن هەردوو دەسەڵاتی جێبەجێکردن و دادوەریی و

دەستە سەربەخۆکانەوە ئاراستەی دەکرێن، هەروەک لە بڕگەکانی یەکەم تا چوارەمی ماددەی (٧٨)ی هەموارکراو لە پەیڕەوی ناوخۆ ئاماژەیان بۆ کراوە. هەرچی ماددەکانی (٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢)[1]ی پەیڕەوی ناوخۆی

---

(١) ماددەی (٨٠) یەکەم: دوای تێڕوانینی پڕۆژە، یان پێشنیازەکە، لەلایەن دەستەی سەرۆکایەتی و لیژنەی یاساییەوە، ئەگەر دەرکەوت یەکێک لەو پێوەرانەی تێدا نییە کە لە ماددەی (٧٩)ی ئەم پەیڕەوەدا ،هاتووە، ڕەتدەکرێتەوە و خوێندنەوەی یەکەمی بۆ ناکرێت. دووەم: لەکاتێکدا ئەندامانی پەرلەمان، کە پێشنیازی یاسا یان بڕیارەکەیان پێشکەش کردووە، رای دەستەی سەرۆکایەتی و لیژنەی یاسایی بۆیان بڕوا پێهێنەرنەبوو، بابەتەکە دەخرێتە بەردەم پەرلەمان بۆ بڕیاردان لەسەری. سێیەم: ئەگەر پێشنیازی یاسا، یان بڕیارەکە، بە شێوەیەکی گشتی، ڕەتنەکرایەوە، بەڵام دەستەی سەرۆکایەتی و لیژنەی یاسایی، تێبینییان لە سەر پڕۆژە یان پێشنیازەکە هەبوو، لەو حاڵەتەدا بۆ ئەو ئەندامانەی پێشکەشیان کردووە دەگەڕێندرێتەوە، بۆ ڕەچاوکردنی تێبینییەکان و دووبارە پێشکەشکردنەوەی.

چوارەم: کاتێک پڕۆژە، یان پێشنیازەکە، لە لایەن دەستەی سەرۆکایەتی و لیژنەی یاساییەوە، ڕەزامەندی لەسەر دەدرێت، لە یەکەم دانیشتنی دوای ڕەزامەندییەکە، دەخرێتە بەرنامەی کارەوە. ماددەی (٨١) یەکەم: هیچ پڕۆژە پێشنیازێک، وەرناگیرێت، ئەگەر هەمان ناوەڕۆکی هەبێت، لەگەڵ پڕۆژە پێشنیازێکی تر، کە لەژێر دەستی لیژنەی تایبەتمەند دایە بۆ ڕاپۆرت نووسین. دووەم: ئەگەر لیژنە بۆی دەرکەوت، کە لە نێوان پڕۆژە یاسا و پێشنیازی یاسا دژیەکی هەیە لە رووی بنەما بنەڕەتییەکانەوە، ئەوا لیژنە بەڕاپۆرتی تایبەت رای خۆی پێشکەشی پەرلەمان دەکات، ئەگەر هەریەکێکیان، لەڕووی بنەماوە پەسەندکرا، مانای ڕەتکردنەوەی ئەوەی ترە و دواتر لیژنە ڕێکاری یاسایی خۆی دەگرێتەبەر. سێیەم: پڕۆژەیاسا، بە بنەما دادەنرێت، ئەگەر پێشنیازی یاسای تر، پێشکەشکراو لە رووی بنەماوە یەکبوون، بە مەرجێک پێشنیازی یاسا نەچووبێتە قۆناغی ڕاپۆرت نووسین.

چوارەم: ئەگەر پێشنیازی یاسا ڕەتکرایەوە، لە هەمان وەرزی یاسادانانددا، پێشکەش ناکرێتەوە. ماددەی (٨٢) یەکەم: لە هەر وەرزێکی یاسادانانددا تەنیا لە مانگی یەکەمی وەرزی یاسادانانددا، ئەندامانی پەرلەمان، دەتوانن پێشنیازی یاسا، پێشکەش بکەن. دووەم: تەنیا لەو حاڵەتەدا نەبێت کە دۆخێکی تایبەت بێتە پێش و پێویستیی بە یاسا، یان بڕیارێکی بە پەلە هەبێت و لەوبارەشدا دەستەی سەرۆکایەتی هەڵسەنگاندن بۆ پێویستیی و بە پەلەیی یاسا یان بڕیارەکە دەکات.

پەرلەمانیشـــە بەوردی هەنگـــاوو ڕێکارەکـــانی پرۆســـەی گفتۆگۆکردنی پڕۆژەو پێشنیازی یاساو بڕیارەکان دیاری دەکەن بۆ ئەو بابەتانەی کە لایەنە پەیوەندیدارەکان پێیان وایە پێویســـــتیان بەرێکخســــــتنی یاســــــایی یـــــان هەمـوارکردنەوەی یاسـایی هەیە، بەسـەرنجدان لە دەقـی مـــاددەی (٧٩) کە تیایـــدا هـــاتووە"پێشـــنیازی یاســـا و بڕیارەکـان، کە لەلایەن ژمـارەی پێوسـت لە ئەنـدامانەوە، پێشـکەش دەکـرێن، پێویسـتە شـێوازی یاسـادانان لەخـۆ بگـــرن و لە مـــاوەی (١٤) چـــوارده رۆژ، لە ڕێکەوتـــی پێشکەشـــــکردنیانەوە لەلایەن لێـــــژنەی یاســـــاییەوە بەهەمـاهەنگی لەگەڵ دەسـتەی سـەرۆکایەتی، بڕیاریـان لەسەر دەدرێت لەسەر بنەمای گونجاندنیان لەگەڵ یەکێک لەم پێوەرانە:

یەکەم: هەبـوونی بـابەتێکی گشـتی، کە پێویسـتی بەدەرکردنـی یاسا، یان بڕیارێک بێت.

دووەم: هەبوونی بۆشاییەکی یاسایی.

ســێیەم: ئەگەر کێشـــە لە جێبەجێکردنـــی یاســـا هەبێـــت و پێویستیی بە هەموارکردنەوە بێت.

چـوارەم: پێویســـتە لە دەرچووانـــدنی ئەو یاســـا و بڕیـــارەدا، ڕەچاوی بارگرانی دارایی، لەسەر حکومەت بکرێت."

بۆمان دەردەکەوێت کە پرۆسـەی یاسـادانان لە پەیڕەوی نـاوخۆی هەمـوارکراوی سـاڵی ٢٠١٨ جیـاوازی زۆری هەیە بە

بەراورد لەگەڵ پەیڕەوی ناوخۆی پێشوو، لە ڕێگەی دانانی چەندین پێوەر و ڕێککاری زانستی و بابەتی بۆ پێشکەشکردنی پێشنیازی یاساو بڕیار لەلایەن ئەندامانی پەرلەمانەوە، ئەمەش وای کردوە پەرلەمان و پرۆسەی یاسادانان لەم خولەدا جۆرێک لە پلانی یاسادانان لە خۆی بگرێت و پێشبینی دەکرێت لەو پاشاگەردانیە رزگار بێت کە خولەکانی پێشوو بەدەستیەوە گیرۆدە بووبوون.

ج. ڕەزامەندی دەربڕین یان ڕەتکردنەوەی پێشنیاز و پرۆژە (یاسا و بڕیارەکان): ئەندامی پەرلەمان لەچوارچێوەی ماددەکانی (٩٠، ٩١، ٩٣)[1]ی پەیڕەوی ناوخۆ ئەو ئەرک و تایبەتمەندییەی پێبەخشراوە کە دەسەڵاتی ڕەتکردنەوە

---

(١) ماددەی (٩٠) یەکەم: دانیشتنی دەنگدان، لە سەر پرۆژە، یان پێشنیازەکە، نابێت لە هەفتەیەک زیاتر، لە دوای دانیشتنی خوێندنەوەی دووەم، تێپەر بکات. دووەم: ئەندام، لەو ماوەیەدا، دەتوانێت داوای بینینی داڕشتنەوەی کۆتایی، لە جێگری دووەمی سەرۆکی پەرلەمان و لیژنەی یاسایی و لیژنەی تایبەتمەند بکات. سێیەم: لە دانیشتنی دەنگداندا، ڕێ بە گفتوگۆ یان پێشکەشکردنی پێشنیازی تازە نادرێت. ماددەی (٩١) یەکەم: دەنگدان، لە سەر ناوی یاسا یان بریارەکە دەست پێدەکات، دواتر یەکە بە یەکەی ماددەکان و کۆتایی بە دەنگدان لە سەر هۆیەکانی دەرچوواندن، دواجار گشت یاسا یان بڕیارەکە دەنگی لەسەر دەدرێت. دووەم: لە کاتی بوونی زیاتر، لە یەک پێشنیاز، هەموو پێشنیازەکان، دەخرێنە دەنگدان، کامیان زۆرینەی دەنگی هێنا بە پەسەندکراو دادەنرێت. سێیەم: لە خستنەدەنگدانی ڕایەکاندا پێویستە ئەو ڕایەی دەخرێتە دەنگدان بەلایەنی کەم (٣) سێ ئەندام پشتگیریی ڕایەکە بکەن، جگە لەو (٢) دوو ئەندامەی بۆ ئاخاوتن دەکەونە ڕیزبەندی کۆتایی. ماددەی (٩٣): یەکەم: یاسا و بڕیارەکان، بە زۆرینەی ژمارەی ئامادەبووان، پەسەند دەکرێن، جگە لەو حاڵەتانەی پێویستییان بەزۆرینەی تایبەت هەیە. دووەم: سەرۆک بە پێی ئەنجامی دەنگدان، بڕیاری پەرلەمان بە ڕەزامەندی، یان ڕەتکردنەوە لە سەر یاسا و بڕیارەکان ڕادەگەیەنێت.

یان پەسندکردنی ئەو پرۆژەو پێشنیازە یاساو بریارانەی هەبێت کە دەخرێنە بەردەستی بۆ دەنگدان.

د. هەموارکردنی یاساو بڕیارە بەرکارەکان: هەروەک لە ماددەی ٧٧ بڕگەی دووەم لە پەیڕەوی ناوخۆ ئاماژەی پێکراوە، ئەندامانی پەرلەمان جگە لە پەسندکردنی یاساو بریارە یاسای نوێ تایبەتمەندی و دەسەڵاتی هەموارکردنەوەی یاساو بریارە یاسای بەرکاریشی هەیە.

ه. بەرکارکردن و هەموارکردنی جێبەجێکردنی یاسا ئیتیحادییەکان: ئەندامی پەرلەمان لە چوارچێوەی ماددەی (١٢١) بڕگەی دووەم لە دەستووری هەمیشەیی عێراق کە تیایدا هاتووە"حکومەتی هەرێم مافی هەموارکردن و جێبەجێکردنی یاسای فیدرالی لە هەرێمەکەدا هەیە لەبارێکدا ئەگەر ناکۆکی یان دژیەکی لەنێوان یاسای فیدرالی و یاسای هەرێمدا هەبوو لەسەر بابەتێک کە لە سنووری ئەو دەسەڵاتانەدا نەبێت کە تایبەتن بەحکومەتی فیدرالی"، هەروەها ماددەی (٧٧)[١]بڕگەی سێیەم لە پەیڕەوی ناوخۆ، تایبەتمەندی و دەسەڵاتی بەرکاردنی ئەو یاسا ئیتیحادییانەی هەیە کە لەلایەن ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراقەوە دەردەچن، ئەڵبەت دەبێت لێرەدا

(١) ماددەی (٧٧): مەبەست لە یاسادانان: سێیەم: بەرکارکردن یان هەموارکردنی کارپێکردنی یاسا فیدراڵیەکان.

ئاماژە بەوە بکەین ئەو تایبەتمەندییە ئەو یاسایانە ناگرێتەوە کە لە چوارچێوەی مادده (١١٠) دەستوری ساڵی ٢٠٠٥ی عێراقی لەلایەن ئەنجومەنی نوێنەرانەوە دەردەکرێن.

و. دانانی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان، ئەم تایبەتمەندی و دەسەڵاتەش لە چوارچێوەی بڕگەی (٨)[١] ماددەی (٥٦) لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ ڕێکخراوە.

٢. ئەرکی نوێنەرایەتیکردن

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان لە میانەی کاری پەرلەمانتاری خۆیدا پیادەی تایبەتمەندی چەندین نوێنەرایەتی دەکات بەمشێوەی خوارەوە:

أ. نوێنەرایەتیکردنی گەلی کوردستان بەسەرجەم پێکهاتەکانیەوە، ئەم تایبەتمەندی و دەسەڵاتەش لەچوارچێوەی ماددەی سێیەم[٢] لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، هەروەها بڕگەی دووەم لە ماددەی(٢)[٣] لە پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان ڕێکخراوە.

---

(١)ماددەی (٥٦) بڕگەی هەشتەم: دانانی پەیڕەی ناوخۆی و دیارکردنی میلاکات و بڕیاردان لەسەر بوجەکەی و دامەزراندنی کارمەندەکانی.

(٢) ماددەی سێیەم: ئەندامی پەرلەمان دەبێتە نوێنەری گەلی کوردستان - عێراق.

(٣) ماددەی (٢): دووەم: پەرلەمان، لە ژمارەیەک ئەندام پێکدێت، بەو پێیەی، کە لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کورستان ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ی هەموارکراودا هاتووە و بەپێی یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان هەڵدەبژێدرێن و نوێنەرایەتی سەرجەم پێکهاتەکانی گەلی کوردستان - عێراق دەکەن.

ب. نوێنـەرایەتیکردنـی دامەزراوەی پەرلەمـانی کوردسـتان لە بـــۆنەو ئـــاهەنگە نیشـــتمانییەکان، ئەم تایبەتمەنـــدی و دەســـــەڵاتەش لە چوارچێـــــوەی بـــــڕگەی حەوتەم لە ماددەی(١٨)[١] لە پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەماندا ڕێکخراوە.

ج. نـوێنەرایەتیکردنی حزب یـان قەوارە سیاسـییەکەی لەنـاو پەرلەمانی کوردستان، ئەم تایبەتمەندی و دەسـەڵاتەش لە چوارچێـوەی مـاددەی (١١٠) هەمـوارکراو لە پەیـڕەوی نـاوخۆی پەرلەمانـدا ڕێکخـراوە. بەوردبـوونەوە لە دەقـی ماددەی ١١٠ ی هەموارکراوی پەیڕەوی نـاوخۆ، ئەوەمـان بـۆ روون دەبێـتەوە کە ئەنـدامی پەرلەمـان جـگە لە نـوێنەرایەتی خەڵکـی کوردسـتان لە نێـو پەرلەمانـدا، نوێنەرایەتی قەوارە یان حزبە سیاسییەکەشی دەکات.

٣. ئەرکی نووسینەوەو پەسندکردنی دەستوور

بەشـێوەیەکی گشـتی ئـەو وڵاتانـەی ڕێچکـەو شـێوازی دیموکراسـی دەگرنەبـەر بـۆ دانـانی دەسـتووری وڵات، دوو شێواز پیادە دەکەن بۆ نووسینەوەی دەستوورەکەیان:

شێوازی یەکەم

شێوازی دەستەی دامەزراندن (الجمعية التأسيسية):

لەم شێوازەدا کە بەمۆدیلی ئەمریکی ناسـراوە، گەل دەسـتەی دامەزرانـدن (الجمعیـة التأسیسـیة) هەڵـدەبژێرێت، دەسـتووری

(١) مـــاددەی (١٨): حەوتەم: نـــوێنەرایەتیکردنی پەرلەمـــان، لە بـــۆنە و ئـــاهەنگە نیشـتیمانییەکاندا، دەشـێت جێگرەکـانی، یـان هەر ئەنـدامێکی تـر، بـۆ ئەوکـارە ڕاسپێرێت.

ولاّت راستەوخۆ لەلایەن ئەو دەستەیەوە دەنووسرێتەوە و پەسەند دەکرێت.

شێوازی دووەم

شێوازی راپرسی:

ئەم شێوازە کە بە مۆدیلی فەرەنسی ناودەبرێت، پەرلەمان خودی خۆی یان لیژنەیەک پێکدەهێنێت بۆ نووسینەوەی دەستوورو دوای ئامادەکردنی رەشنووسەکە لەلایەن پەرلەمانەوە گفتوگۆی لەسەر دەکرێت و دوای پەسەندکردنی لەلایەن پەرلەمانەوە، دەخرێتە بەردەستی گەل تاوەکو لەڕێگەی راپرسییەوە پەسەندی بکەن یان رەتی بکەنەوە.

دیارە لەپرۆسەی نووسینەوەی دەستووری هەمیشەیی ساڵی (٢٠٠٥) عێراق شێوازی راپرسی هەڵبژارد، بۆیە دەبینین ئەنجومەنی نیشتمانی ئەوسا رۆڵی زۆری بینی لەپرۆسەی نووسینەوەو ئامادەکردن و پەسەندکردنی دەستووری هەمیشەیی عێراقی ساڵی (٢٠٠٥)، بە وردبوونەوە لە دەقی ماددەکانی (٦٠) و (٦١) لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆقۆناغی گواستنەوە بەڕوونی ئەو راستیەمان بۆ بەرجەستە دەبێت[١].

---

[١] ماددەی(٦٠): پێویستە کۆمەڵەی نیشتمانی ڕەشنووسی دەستووری هەمیشەیی عێراق بنووسیت، ئەم کۆمەڵەیە ئەم بەرپرسیارێتیە بەچەندین ریگا ئەنجام دەدات، یەکێک لەو ڕێگایانە هاندانی (تشجیع) گفتوگۆتە لەسەردەستوورەکە لەڕێگای کۆبوونەوەگەلی ئاشکراو گشتی و خولاوخول لە هەموو لایەکی عێراقداو لەرێگای دەزگاکانی ڕاگەیاندنیشەوە. پێشنیازیش لە هاوولاّتیانی عێراق لەکاتی نووسینەوەی دەستوورەکەدا وەردەگرێت.

ماددەی(٦١): ١. پێویستە لەسەرکۆمەڵەی نیشتمانی ڕەشنووسی دەستووری هەمیشەیی بنووسێت لە ماوەیەکدا، ئەوپەڕی لە (١٥)ی ئابی (٢٠٠٥) نەترازێت. ٢.رەشنووسی دەستووره هەمیشەییەکە دەخرێتە بەردەستی گەلی عێراق بەڕیفراندۆمێکی گشتی تا رەزامەندی لەسەربدەن. لەماوەی پێش ڕیفراندۆمەکەدا،

هەرێمی کوردستانیش لە رابردوودا چەند هەوڵێکی نووسینەوەو ئامادەکردنی پڕۆژەی دەستووری هەبووەو پەرلەمانی کوردستان ڕۆڵی گرنگی بینیوە لە پرۆسەی نووسینەوە و ئامادەکردن و پەسەندکردنی پڕۆژەکانی دەستووری هەرێمی کوردستان بێگومان لە داهاتووشدا پێشبینی دەکرێت هەمان رۆڵ ببینێت.

دەکرێت رۆڵی پەرلەمانی کوردستان لە رابردوودا لەبواری دەستوورسازی بەم شێوەیەی خوارەوە کورت بکەینەوە:

أ. ساڵی ٢٠٠٢ پەرلەمانی کوردستان لیژنەیەکی (١٠) کەسی لە ژمارەیەک ئەندامی پەرلەمان و شارەزایانی بواری یاسا پێکدەهێنیت بۆ نووسینەوەو ئامادەکردنی پڕۆژەیەکی دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان و لە بەرواری ٧/١١/٢٠٠٢ بە بڕیارە یاسای ژمارە (٢٦)، پڕۆژەی دەستووری کوردستان کە لە (٧٨) ماددە پێکهاتبوو پەسەند دەکات، بەڵام هەر بە پرۆژە مایەوەو دواجار نەبووە دەستووری کوردستان[١].

ب. ساڵی ٢٠٠٥ لە ژێر ڕۆشنایی ئەو گۆڕانکارییانەی لە عیراق ڕویاندابوو بەتایبەت پرۆسەی نووسینەوەی دەستووری ساڵی ٢٠٠٥ ، پەرلەمانی کوردستان بە بڕیارە

ڕەشنووسی دەستوورەکە بڵاودەکرێتەوەو بەشێوەیەکی فراوان دابەش دەکرێت بۆ هاندانی گفتوگۆیەکی گشتی لەسەر دەستوورەکە لەنێوان ڕۆڵەکانی گەلدا.
٣.ڕیفراندۆمی گشتی سەردەکەوێت، ڕەشنووسی دەستوورەکەش پەسەند دەکرێت، کاتێک زۆرینەی دەنگدەران لەعێراقدا ڕەزامەندی لەسەر دەدەن، بەمەرجێک دوو لەسەر سێی دەنگدەران لەسێ پارێزگا یان زیاتردا نەیدەنە دواوە (ڕەتی نەکەنەوە).

[١] بروانە بنکەی یاسادانان https://legislation.krd/constitution .

یاسای ژمارە (٤) لە ٦/٨/٢٠٠٥، بڕیاریدا پێداچوونەوە بۆ پڕۆژە دەستووری ساڵی ٢٠٠٢ بکات، بۆ ئەم مەبەستە لیژنەیەکی لە (١٨) کەس، کە ژمارەیەک ئەندامی پەرلەمان و شارەزایانی بواری یاسای لەخۆگرتبوو، پێکهێنا. دوای پێداچوونەوە لیژنەکە پرۆژەیەکی تازەی دەستووری هەرێمیان ئامادەکرد کە لە (١٢٢) مادده پێکهاتبوو.

لەبەرەنجامی کۆتاییهاتنی کاری لیژنەی پێداچوونەوەی دەستوور و ئامادەکردنی پڕۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان، پەرلەمان ساڵی (٢٠٠٨) یاسای ژمارە (١٦) ی ساڵی ٢٠٠٨ ی تایبەت بە دیاریکردنی ڕێوشوێنی ئەنجامدانی راپرسی لەسەر پڕۆژە دەستوورەکە دەرکرد.

لە ساڵی ٢٠٠٩ دوو جار ئەم یاسایە هەمورکرایەوە لە ڕیگەی هەریەکە لەیاسای ژمارە(٩) ی سالی ٢٠٠٩ یاسای هەمواری یەکەمی یاسای پەسەندکردنی دەستووری هەرێمی کوردستان و یاسای ژمارە (١٠) ی ساڵی ٢٠٠٩ یاسای هەمواری دووەمی یاسای پەسەندکردنی دەستووری هەرێمی کوردستان، ئەمەش بۆ ڕێکخستنی وردتری بابەتی پەسندکردنی پڕۆژەکە لە پەرلەمانی کوردستان و چۆنیەتی خستنە ڕاپرسیەوە بۆ دەنگدان لەسەری لەلایەن گەلی کوردستانەوە.

لەبەر رۆشنایی ئەم یاساکاریانەدا پەرلەمانی کوردستان بە بڕیارە یاسای ژمارە (٨) ی ساڵی ٢٠٠٩ دەقی پڕۆژە دەستووری ئامادەکراو لە لایەن لیژنەی تایبەتمەندەوە پەسەند دەکات. دواتر بە نوسراوی ژمارە (٩٠٢/٣/٤) لە بەرواری

(٢٥/٦/٢٠٠٩) داوا لەکۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکان دەکات هاوکات لە گەڵ هەڵبژاردنەکانی سەرۆکی هەرێم و پەرلەمانی کوردستان کەوا بڕیارە لە (٢٥/٩/٢٠٠٩) ئەنجامبدرێت، پڕۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستانیش بخرێتە راپرسیەوە، بەڵام کۆمسیۆنی باڵای هەلبژاردنەکان بەنووسراوی ژمارە (خ/٩/١٣٤٠) لە بەرواری (٦/٧/٢٠٠٩) ئەنجامدانی ڕاپرسیەکە لەو بەروارەدا ڕەتدەکاتەوە[١].

ج. پەرلەمانی کوردستان لە ساڵی ٢٠١٥ ، لە ڕێگەی یاسای ژمارە(٤)ی ساڵی ٢٠١٥ یاسای ئامادەکردنی پڕۆژەی دەستووری کوردستان بۆ راپرسی، جارێکی دیکە هەوڵەکانی بۆ نوسینەوەی دەستوور دەستپێدەکاتەوە ، ئەمجارەیان لیژنەیەکی (٢٠) کەسی لەئەندامانی پەرلەمان و شارەزایانی بواری یاسا پێکدەهێنێت، بەمەبەستی ئامادەکردنی پڕۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان، و لە یاساکەدا هاتووە: پێویستە لیژنەکە کارەکانی لەماوەی (٩٠) ڕۆژدا تەواو بکات ئەگەرنا پەرلەمان بۆی هەیە ماوەکەی بۆ درێژبکاتەوە. بەداخەوە لەوماوەیەدا نەتوانرا پڕۆژەی دەستوورەکە ئامادەبکرێت و لەهەمانکات پەرلەمان ماوەکەشی درێژ نەکردەوە[٢].

د. لەدوای دانانی دەستوریش بێگومان پەرلەمانی کوردستان هاوشێوەی پەرلەمانی زۆربەی وڵاتان، ڕۆڵی دەبێت لە هەمووارکردنەوەی دەستوور، بۆ نموونە لەپڕۆژە

---

[١] بروانە بنکەی یاسادانان https://legislation.krd/constitution .
[٢] بروانە بنکەی یاسادانان https://legislation.krd/constitution .

دەستووری ساڵی ٢٠٠٩ ماددەی (١٢٠)[1] برگەی دووەمدا ئاماژە بەو بابەتە کراوە.

٤. ئەرکی دارایی

بەپشت بەستن بەحوکمی ماددەکانی (٩٨ تاوەکو١٠٦)[2]ی پەیڕوی ناوخۆ، ئەندامی پەرلەمان

(١) ماددە (١٢٠): دووەم: سەرۆکی هەرێمی کوردستان و ئەنجومەنی وەزیران پێکەوە، یان سێیەکی ژمارەی ئەندامانی پەرلەمان بۆیان هەیە پێشنیاری هەموارکردنی دەستوور بکەن.

(٢) ماددەی (٩٩): دەستەی سەرۆکایەتی، لە نزیکترین دانیشتنی پەرلەماندا، پاش گەیشتنی پرۆژەکە، لەلایەن حکومەتەوە، پرۆژەکە ئاراستەی لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری و ئەندامانی پەرلەمانی دەکات. ماددەی (١٠٠) هەر لیژنەیەک لەڕێی دەستەی سەرۆکایەتییەوە تێبینییەکانی خۆی، دەربارەی ئەو بەشەی پەیوەستە بە تایبەتمەندی خۆیەوە لە نێو پرۆژە بودجەی گشتی و ژمێرەی کۆتایی و لەماوەی (١٠) دە ڕۆژدا، دەداتە لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری. ماددەی (١٠١) یەکەم: لەسەر لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری پێویستە، ڕاپۆرتی بودجە و ژمێرەی کۆتایی خۆی، دەربارەی پرۆژەکە لە ماوەی لە (٢١) بیست ویەک ڕۆژ، دوای گەیشتنی ڕاپۆرتی لیژنەکان، پێشکەش بە دەستەی سەرۆکایەتی بکات. دووەم: پێویستە دەستەی سەرۆکایەتی، لە یەکەمین دانیشتن لەدوای گەیشتنی، ڕاپۆرتەکە بخاتە بەرنامەی کارەوە. سێیەم: ئەگەر ئەو ماوەیە بەسەرچوو، لیژنەکە نەیتوانی ڕاپۆرت پێشکەش بکات، دەستەی سەرۆکایەتی، دەتوانێت ماوەیەکی تری پێ بدات لە (١٠) دە ڕۆژ تێپەر نەکات، ئەگەر لەو ماوەیەشدا، ڕاپۆرتی پێشکەش نەکرد، بە پشت بەستن بە راپۆرتی لیژنە پەرلەمانییەکان، دوای ڕێکخستنیان، لەلایەن لیژنەی یاساییەوە گفتوگۆی لەبارەوە دەکرێت. ماددەی (١٠٢): یەکەم: ڕاپۆرتی لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری بەسەر ئەندامانـدا دابەش دەکرێت و ناکرێت لەلایەن پەرلەمانەوە دەست بە گفتوگۆ بکرێت بەر لە تێپەڕبوونی (٤٨) چل وهەشت کاتژمێر بەسەر دابەشکردنیدا. دووەم: ڕاپۆرتی لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری، کۆکەرەوەی سەرجەم ڕاپۆرتی لیژنە پەیوەندیدارەکان و ڕای کۆتایی لیژنەی دارایی و ئابووری دەبێت. ماددەی (١٠٣): یەکەم: پەرلەمان، دەتوانێت تەرخانکراوی پرۆژەی بودجە هەڵبوەشێنێتەوە، یان کەمی بکاتەوە، یان لە ماددەیەک بۆ ماددەیەکی تر، یان لە بەشێک بۆ بەشێکی تر، یان لە دەروازیەک بۆ دەروازەیەکی تر بیگوازێتەوە. دووەم: پێشنیازی

هەڵدەستێت بەپیادەکردنی ئەرکی بەشداریکردن لەدارشتنی سیاسەتی گشتی ئابووری هەرێم لەرێگەی گفتوگۆو پەسندکردنی برگەکانی یاسای بودجەو ژمێرەی کۆتاییەوە.
ماددەی (٩٨)ی پەیڕەوی ناوخۆ، ئەنجومەنی وەزیران ناچار بەناردنی پرۆژەی بودجە دەکات بەمشێوەیەی خوارەوە:
یەکەم: لەسەر ئەنجومەنی وەزیران پێویستە، لەسەرەتای مانگی تشرینی یەکەمی هەموو ساڵێک و بەر لەساڵی دارایی، بە مەبەستی گفتوگۆ، پڕۆژە بودجە بۆ پەرلەمان بنێرێت.
دووەم: لەسەر ئەنجومەنی وەزیران پێویستە، لە کۆتایی مانگی نیسانی هەموو ساڵێکدا، ژمێرەی کۆتایی ساڵی پێشوو، بۆ پەرلەمان بنێرێت.
سێیەم: ئەگەر پڕۆژە بودجە و ژمێرەی کۆتایی، لەو رێکەوتەی لەبڕگەی (یەکە م و دووەم)دا ، دیاریکراوە

زیادکردنی تەرخانکراوی پڕۆژە بودجە، یان هێنانەکایەی تێچووی نوێ، یان کەمکردنەوەی داهاتەکان، پەسند ناکرێت، تەنیا لەو بارەوە نەبێت کە، پەرلەمان بتوانێت، بڕوا بە حکومەت بهێنێت. ماددەی (١٠٤): یەکەم: وەزیری پەیوەندیدار، راپۆرتی حکومەت، سەبارەت بە پرۆژە یاسای بودجە دەخاتەڕوو، پاشان لیژنەی دارایی و کاروباری ئابووری، راپۆرتی هاوبەشی لیژنەکانی پەرلەمان، پێشکەش دەکات. دووەم: ڕاپۆرتەکان، بە شێوەیەکی گشتی، گفتوگۆییان لەبارەوە، دەکرێت پێش چوونەسەر گفتوگۆکردن لەبارەی دەروازەکانی پڕۆژە بودجە و بڕیاردان لە بەندەکانی، هەر ئەندامێک دەتوانێت بۆ ماوەیەک لە (١٠) دە خولەک تێپەڕ نەکات، بە شێوەیەکی گشتی گفتوگۆ لەسەر ڕاپۆرتەکان بکات. ماددەی (١٠٥): یەکەم: لیژنە، (بەشەکانی) پرۆژە بوودجە دەخاتەڕوو، بۆ گفتوگۆکردن و بریاردان لەسەریان، ماددە بە ماددە. دووەم: هەر ئەندامێک دەتوانێت لەسەر هەر ماددەیەک بۆ ماوەیەک لە (٣) خولەک تێپەڕنەکات، گفتوگۆ بکات. ماددەی (١٠٦): دەنگدان، بەپێی ماددەی (٩١)ی ئەم پەیرەوە دەبێت.

نەگەیشتە پەرلەمان، پەرلەمان داوای ڕوونکردنەوە، لەوەزیری دارایی دەکات، ئەگەر هۆکاری گونجاو هەبوو ماوەیەکی پێدەدات کە لە (١٥) پازدە ڕۆژ تێپەڕ نەکات.
ماددەکانی (٩٩) تا (١٠٦)[١] ی پەیڕەویش بەشێوەیەکی ورد هەنگاوو ڕێکارەکانی پەسندکردنی پڕۆژەی بودجە لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوە ڕێک دەخەن.

٥. هەڵبژاردن و دەستنیشانکردنی کەسانێک بۆ پۆستە باڵاکان

ئەندامی پەرلەمان لەچوارچێوەی یاسا بەرکارەکان و پەیڕەوی ناوخۆدا ئەم ئەرکە بەم شێوەیەی خوارەوە پیادە دەکات:

أ. هەڵبژاردنی دەستەی سەرۆکایەتی پەرلەمان، لە چوارچێوەی ماددەی (١٤)[٢]ی پەیڕەوی ناوخۆدا.

---

[١]هەمان سەرچاوە.
(٢)ماددەی (١٤): پەرلەمان، بە زۆرینەی رەهای ژمارەی ئەندامان و بە دەنگدانی نهێنی و راستەوخۆ، دەستەی سەرۆکایەتی، بەپێی ئەم رێکارانە هەڵدەبژێرێت:یەکەم: سەرۆکی یەکەم دانیشتن، دەرگای خۆپاڵاوتن، بۆ پۆستەکانی دەستەی سەرۆکایەتی، دەکاتەوە.دووەم: داوا لە پاڵێوراوان دەکات، کە خۆپاڵاوتنیان رابگەیەنن و دواتر دەرگای خۆپاڵاوتن دادەخات و پرۆسەی هەڵبژاردن دەستپێدەکات.سێیەم: بەپێی پیتەکانی (ئەلفبێ)ی کوردی، داوا لە ئەندامان دەکات، بۆ پۆستەکانی دەستەی سەرۆکایەتی، بەجیا دەنگ بە پاڵێوراوەکان بدەن.چوارەم: ئەندام، ناوی پاڵێوراوی خوازیاری خۆی، بۆ هەریەک لە پۆستەکان، لەسەر پسووڵەیەکی تایبەت بەو هەڵبژاردنە دەنووسێت و بەدەستی خۆی دەیخاتە ناو سندوقی تایبەت بەو پۆستە.پێنجەم: سەرۆکی یەکەم دانیشتن کۆتاییهاتنی پرۆسەی دەنگدان ڕادەگەیەنێت و داوا لە دوولاوترین ئەندام دەکات، بۆ جیاکردنەوەی دەنگەکان، بە سەرپەرشتی خۆی.شەشەم: ئەگەر ژمارەی دەنگەکانی دوو ڕکابەر، یان زیاتر، بۆ هەریەک لە پۆستەکان یەکسان بوون، پرۆسەی دەنگدان دووبارە دەکرێتەوە، ئەگەر دیسان ژمارەی دەنگەکان یەکسان بوون، بە تیروپشک پۆستەکە، بۆ یەکێک لە پاڵێوراوەکان، یەکلا دەکرێتەوە.حەوتەم: ئەگەر، بۆ هەریەک لە پۆستەکان،

ب. پـــالاوتن وديـــاريكردنى ســـەرۆكى ديـــوانى چـــاودێرى، لەچوارچێوەى ماددەى (٥) لە ياساى ژمارە (٢)ى ساڵى ٢٠٠٨[1].

ج. هەڵبژاردنـــى ســـەرۆكى دەســـتەى نەزاهە، لەچوارچێـــوەى ماددەى (٦)[2] بڕگەى يەكەم لەياساى ژمارە (٣)ى ساڵى ٢٠١١هەمواركراو.

د. هەڵبژاردنـى كۆمسـيارانى كۆمسـيۆنى باڵاى سـەربەخۆى هەڵبـــژاردن و راپرســـى، لەچوارچێـــوەى مـــاددەى (٥) لە ياساى ژمارە (٤)ى ساڵى ٢٠١٤[1].

تەنيا يەک پاڵێوراوى بێ ركابەر هەبوو، سـەرۆكى يەكەم دانيشـتن، ڕاسـتەوخۆ بە ناولێنان، پاڵێوراوەكە، بۆ پۆسـتەكە بە سـەركەوتوو، رادەگەيەنێت.هەشـتەم: سەرۆكى يەكەم دانيشتن، ئەنجامى دەنگدان، بۆ ئەندامان ئاشكرادەكات و داوا لە دەســتەى ســەرۆكايەتى هەڵبژێــرراو دەكــات، بچــنە جــێگەى تەرخــانكراوى خۆيان.

(١)ماددەى (٥):سەرۆكى ديوان بەمەرسوومێک كە لەسەرۆكايەتى هەرێم دەردەچێ دادەمەزرێت و لە سەر پالاوتنى ئەنجومەنى نيشتمانيى كوردستان – عيراق و بە زۆريـنەى دەنگـى ئەنـدامانى و بەپـلەى وەزيـر دەبـێ و هەمـوو مـاف و ئيمتيـازاتێكى وەزيريشـى هەيە، سـەبارەت بە مووچەو دەرماڵەو خانەنشـينى و خــزمەت و دەســتەلاتى وەزيــرى داراييشــى دەبــێ لەوەى كە پەيوەنــديى بە كاروبـارى ديـوان و مـيلاک و بـودجەوە هەيەو مـاوەى سـەرۆكايەتيەكەى (٤) ساڵەو شايانى دووبارە بوونەوەى بۆ يەک جار بەرەزامەندى زۆرينەى دەنگى ئەنـدامانى ئەنجـومەنى نيشـتمانيى كوردسـتان – عيـراق هەيەو، نـابێ لەمـاوەى ســەرۆكايەتيەكەى بەبــێ رەزامەنــدى دوو لەســەر ســێى دەنگــى ئەنــدامانى ئەنجومەنى نيشتمانيى كوردستان – عيراق لابدرێ.

(٢)مـاددەى (٥):يەكەم: پەرلەمـان هەڵبژاردنـى سـەرۆكى دەسـتە بە دەنگدانى نهێنـى بەزۆرينيە دوولەسـەر سـێى ئەندامانى پەرلەمـان لەنێو سـێ كانديددا دەگرێتە ئەسـتۆ، كەئەنجـومەنى دادوەرى لەهەرێمـدا كانديـديان دەكـات. هەلبژێـردراو بەمەرسومێكى هەرێمى و بەپلەى وەزير دادەمەزرێت. لەحـالەتى سـەرنەكەوتنى يەكيک لە كانديدەكان بە دوولەسەرسێى دەنگى ئەندامانى پەرلەمـان هەلبـژاردن لەنێـوانى ئەو دوو كانديـدەى كەزۆريـنەى دەنگيـان بەدەسـت هێنـاوە، دووبـارە دەكــرێنەوە، ســەركەوتووش ئەوەيە كە دوولەسەرســێى دەنگــى ئەنــدامانى پەرلەمان بەدەست دەهێنێت.

ە. هەڵبژاردنی ئەندامانی بەڕێوەبردنی سندوقی کوردستان بۆ داهاتە نەوتی وگازییەکان، لەچوارچێوەی ماددەی (٥)[٢] بڕگەی دووەم لەیاسای ژمارە (٢)ی ساڵی ٢٠١٥.

٦. ئەرکی سیاسی

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان لە میانەی کاری پەرلەمانی خۆیدا کۆمەڵێک ئەرکی سیاسی گرنگ و کاریگەر پیادە دەکات، بەم شێوەیەی خوارەوە:

أ. دەستنیشانکردن (ناونان)ی سەرۆکی دەسەڵاتی جێبەجێکردن، لەچوارچێوەی بڕگەی (٣) لە ماددەی (٥٦) لە یاسای ژمارە(١)ی ساڵی ١٩٩٢هەموارکراو. کەتیایدا هاتووە"بڕگەی سێیەم: دەستنیشانکردنی سەرۆکی دەسەڵاتی جێبەجێکردن، کە ئەویش دەسەڵاتی دەستنیشانکردنی ئەندامانی دەسەڵاتەکەی هەیە لەنێوان ئەندامانی پەرلەمان یان کەسانی تردا."

---

(١)ماددەی (٥):کۆمسیۆن پێکدێت لە:یەکەم: ئەنجومەنی کۆمسیاران: لە (٩) نۆ ئەندام پێکدێ، کە لەلایەن پەرلەمانەوە بەزۆرینەی رەهای ئەندامانی هەڵدەبژێردرێن، دوای ئەوەی لەلایەن لیژنەیەکی تایبەتەوە کە پەرلەمان پێکیدەهێنێ پێشنیاز دەکرێن، بەمەرجێک دوو ئەندامی ئەنجومەن بەلانی کەمەوە یاساناس بن، هەروەها دەبی نوێنەرایەتی ئافرەتان و پێکهاتەکان مسۆگەر بکرێ و ماوەی کارکردنی ئەنجومەنەکەش (٥) پێنج ساڵی ڕۆژ ژمێرییە.

(٢) ماددەی (٥) دووەم: ئەندامانی دەستە لەلایەن ئەنجومەنی وەزیرانەوە پاش پەسەندکردنیان بەزۆرینەی ڕەهای ئەندامانی پەرلەمان بۆ ماوەیەک کە زیاترنەبێت لە (٤) چوار ساڵ دادەمەزرین و شیاون بۆ یەکجار نوێکردنەوە بەهەمان ڕێکارە باسکراوەکان و ئەوانەی ئەو وەزیفەیان پڕکردۆتەوە پاش تەواوبوونی ماوەی دیاریکراو دەگەڕیندرێنەوە سەرکارەکانی پێشوویان بەر لە ئەستۆگرتنی ئەم وەزیفانە.

ب. متمانەبەخشـــــين و لێســــەندنەوە لەدەســـــەڵاتی جێبەجێکردن، لەچوارچێوەی بڕگەی (٤) لە ماددەی (٥٦) لە یاســـــای ژمـــــارە (١)ی ســــــاڵی(١٩٩٢) هەموارکراو کە تیایدا هاتووە "متمانەدان بەدەسەڵاتی جێبەجێکردن،یـــان لێســـەندنەوەی. "، بـــرگەی (٢) لە مـــاددەی(٥٤) لە یاســـای ژمـــارە (١)ی ســـاڵی(١٩٩٢) هەمـوارکراو کە تیایدا هـاتووە "چواریەکی ئەندامانی پەرلەمـــان بۆیـــان هەیە داواکـــاری هۆکـــار پێشـــکەش بـــکەن بـــۆ بـــڕوا لێســـەندنەوە لە ئەنجـــومەنی جێبەجێکردن،یان یەکێک لە ئەندامەکانی، پەرلەمـانیش تـا مـاوەی حەوت ڕۆژ لەمێژووی پێشکەشـکردنیەوە تێنەپەڕێـت وتـوویژ لەســـەر ئەم داواکـاریيە ناکـات، دوای دوو ڕۆژ لەوتـــوویژ، ئینجـــا دەنگـــی لەســـەر دەدرێت."

هەروەهـا ماددەکانی (٧٤، ٧٥، ٧٦)[1] لەپەیڕەوی نـاوخۆ بە هەمـان شـێوە ئامـاژە بە ڕێکارەکـانی لێسـەندنەوەی متمـانە

(١) مـــاددەی (٧٤): یەکەم: لێســـەندنەوەی متمـانە دروسـت نابێت بەبێ ئەنجامـدانی پرۆسـەی پرسـاندن، چ بە ئامـادەبوونی پرسـێندراو بێت یـان بە ئامـادەنەبوونی. دووەم: ئەگەر وەڵامی پرسـاندنەکە بڕوا پێهێنەرنەبوو، بۆ پرسـێنەر، دەتوانێت پێشـنیازی لێسـەندنەوەی متمـانە بکـات، بە ڕەزامەنـدیی زۆرینەی ئامـادەبووان. سـێیەم: پێش دەنگدان، لەسـەر لێسـەندنەوەی متمـانە، سـەرۆک ڕێگـا دەدات بە ئاخاوتن لەسـەر ئەم بـابەتە، بە (٢) دوو ئەنـدام لەوانەی داوای لێوەرگرتنەوەی متمـــانە دەکەن و (٢) دوو ئەنـــدامیش لەوانەی دژی لێســـەندنەوەی متمـــانەن. چـوارەم: ســـەرۆک وەزیـران، بە متمـانە لێســـەندراو هەژمـار دەکرێـت، ئەگەر زۆرینەی (٣/٢) دوو لەسـەر سێی ئەنداماں بۆ لێسەندنەوەی متمانە دەنگیـان دا. پێـنجەم: ئەنـدامی ئەنجـومەنی وەزیـران بە متمـانە لێسـەندراو هەژماردەکرێـت،

دەکەن لە سەرۆک و ئەندامانی دەسەڵاتی جێبەجێکردن وسەرۆکی کۆمسیۆن ودەستە سەربەخۆکان.

جێگەی خۆیەتی ئاماژە بەوە بکەین کە پەرلەمانی کوردستان لە هەردوو خولی دووەم و پێنجەمدا سەرۆکی هەرێمی کوردستانی هەلبژاردوە بەپێی یاسای سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان ژمارە (١)ی ساڵی ٢٠٠٥ ماددەی حەڤدەهەم بەر لە هەمواركردنەوەی، کە تیایدا هاتوە: (بەدەر لە حوکمی ماددەی دووەمی ئەم یاسایە: سەرۆکی هەرێم، لە لایەن ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان- عیراقەوە بە زۆرینەی دەنگی ئەندامەکانی هەڵدەبژێردرێت بۆ ویلایەتی یەکەم)،و یاسای کاراکردنەوەی دامەزراوەی سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە (١)ی ساڵی ٢٠١٩ ماددەی چوار کە تیایدا هاتوە: (یەکەم: بەدەر لە حوکمی ماددەی دووەم لە یاسای سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان - عێراق ژمارە (١)ی ساڵی ٢٠٠٥ی هەموارکراو، پەرلەمانی کوردستان- عێراق سەرۆکێک بۆ هەرێم هەڵدەبژێرێت بەو ئەرک و دەسەڵاتانەی

ئەگەر زۆرینەی رەهای ئەندامان بۆ لێسەندنەوەی متمانە دەنگیان دا. شەشەم: بابەتی لێسەندنەوەی متمانە، لە ماوەیەکدا، کە لە (٥) پێنج رۆژ زیاتر نەبێت، لە رۆژی پرساندنەوە ئەنجام دەدرێت .ماددەی (٧٥): ئەگەر پرساندن بە وەرگرتنەوەی متمانە، لە سەرۆک وەزیران کۆتایی پێهات، ئەوا کابینەی حکومەت، بەدەست لەکارکێشاوە هەژماردەکرێت و وەک حکومەتی کاربەڕێکەر بەردەوام دەبێت، تا ئەو کاتەی بەپێی یاسا کارپێکراوەکان،کابینەی نوێ پێکدەهێنرێت. ماددەی (٧٦): هەموو رێکارەکانی چاودێریکردنی پەرلەمان، بۆ سەرۆک وەزیران و ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران، سەرۆکی کۆمیسیۆن و دەستە سەربەخۆکان، دەگرێتەوە.

که له یاسای سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان ـ عێراقدا هەیە، تا پەسەند کردنی دەستوری کوردستان ـ عێراق کە تێیدا شێوازی هەڵبژاردنی سەرۆکی هەرێم و دەسەڵاتەکانی دیاری دەکرێت و، سەرۆک لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوەش نوێنەرایەتی هاووڵاتیانی کوردستان- عێراق دەکات و بەناویانەوە دەدوێت و هەماهەنگی لە نێوان دەسەڵاتە فیدرالیەکان و دەسەڵاتەکانی هەرێمدا دەکات).

لەمیانەی خولی سێیەمیشیدا پەرلەمانی کوردستان دەستنیشانی جێگری سەرۆکی هەرێمی کردووە ئەویش بەپێی بڕیاری ژمارە(٥) ی ساڵی (٢٠١٢) کەتیایدا هاتووە: (یەکەم: بڕیاردان لەسەردەستنیشانکردنی بەڕێز (عەبدوڵڵا رەسول عەلی) ناسراو بە (کۆسرەت رسول عەلی) بۆ پۆستی جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردستان - عێراق).

هەروەها بەپێی ماددەی شانزەیەم لەیاسای سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە (١)ی ساڵی (٢٠٠٥) هەموارکراو، دەسەڵاتی کۆتاییهێنانی ماوەی سەرۆکایەتی هەرێم دراوە بە ئەندامانی پەرلەمان لەم حاڵەتانەی خوارەوە:

١. ئەگەر سەرۆکی هەرێم خۆی داوای ئەوە بکات.
٢. نەتوانێت، لەبەر هەر هۆیەک بێت ئەرک و فرمانەکان هەڵسوڕێنێت.

٣. بەلانـــی کەمەوە (٤/٣)ی ئەنـــدامانی پەرلەمـــانی کوردســـتان – عێـــراق لە دەنگـــدانێکی نهێنیـــدا، لەمتمانەی بخەن. (بەزاز: ٢٠١٣: ١٩)

ج. بڕیـــــاردان لەســـــەر ڕێککەوتنەکـــــان و بڕیـــــارە چارنووسسـازەکانی هـەرێمـی کوردسـتان و دیـاریکردنی پەیوەنـدی یاسـایی لەگەڵ ناوەنـد، لە چوارچێوەی بـڕگەی (٢) لە مــــاددەی (٥٦)، لە یاســـــای ژمـــــارە (١)ی سـاڵی(١٩٩٢)[١]، هەروەهـا بـڕگەی یەکەم لە مـاددەی (٢) پەیـڕەوی نـاوخۆ[٢]. هەروەهـا مـاددەی یەکەم و مـاددەی سێیەم لە بڕیاری ژمار(١)[٣] ساڵی ٢٠٠٥.

هەرچەندە لە ئێستادا دادگای باڵای ئیتیحادی بە بڕیارێک کە لە ٢/٢١/ ٢٠٢٤دەرچــوە ئەم بــڕگەیەی لە یاســاکەدا هەڵوەشاندۆتەوە بە بیانوی نادەستوری بونی[٤].

(١) ماددەی (٥٦): دووەم: بڕیاردان لەسەر ڕێککەوتنەکان و، یەکلاکردنەوەی کێشە چارەنووسسازەکانی گەلی کوردستان ـ عێراق، دیارکردنی پەیوەندیی یاسایی لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندی (مەرکەزی).

(٢) مـاددەی (٢): یەکەم: پەرلەمـان لە هەرێمـدا، بـاڵاترین دەسـەڵاتی یاسـادانان و چاودێریکردنە، مەرجەعی سیاسی و یاساییە و ئەو دەسەڵاتانە پیادە دەکات، کە لەم پەیڕەوە و لە یاسا کارپێکراوە پەیوەندیدارەکاندا ئاماژەیان پێ دراوە.

(٣) بڕیارێک لە پەرلەمانی کوردستانەوە بە ژمارە (١) لە (٢٠٠٥/٧/٥) دا دەرچووە کە: پەرلەمـــان خـــۆی دەبێـــتە مەرجەعـــی سیاســـی و دەســـتووری بـــۆ یەکلاکـردنەوەی مەســـەلەکانی چارەنووســـی گەلـی کوردســـتان ـ عێـراق و دیاریکردنی پەیوەندی دەستووری لەگەڵ دەسەڵاتی فیدڕالی کۆماری عێراق، ئەم بڕیـارە لە ڕۆژنـامەی فەرمـی (وەقـایعی کوردسـتان) بە ژمـارە (٥٨) لە ٢٠٠٥/١٢/٢٩ دا بڵاوکراوەتەوە.

(٤) بـــــڕوانە وێـــــب ســـــایتی دادگـــــای بـــــاڵای ئیتیحـــــادی https://www.iraqfsc.iq/krarid/٨٣_fed_٢٠٢٣.pdf

د. خستنەڕووی بابەتی گشتی بۆ گفتوگۆ،ئەم ئەرکە لەچوارچێوەی ماددەکانی (٦٧،٦٦)ی پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].

ە. خستەڕووی بیرۆکە، لە چوارچێوەی خاڵی (٢) لە بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٤٩)ی پەیڕەوی ناوخۆ[٢].

---

(١) ماددەی (٦٦): یەکەم: (١٠) دە ئەندام، دەتوانن، داوایەک پێشکەشی دەستەی سەرۆکایەتی بکەن بۆ ئەوەی بابەتێکی گشتی بخرێتەڕوو، بۆ گفتوگۆ، لەنێوان پەرلەمان و حکومەتدا، بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندی گشتی. دووەم: سەرۆک وەزیران، دەتوانێت داوا لە پەرلەمان بکات، بۆ ئەوەی بابەتێک، بۆ گفتوگۆکردن بەئامادەبوونی خۆی، یان یەکێک لە ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران بخرێتەڕوو. سێیەم: دەستەی سەرۆکایەتی دەبێت لە ماوەیەکدا کە لە (١٤) چوارده ڕۆژ تێپەڕ نەکات، وادەی ئەو دانیشتنە دیاری بکات. چوارەم: لەو دانیشتنەی بابەتێکی گشتی، بۆ گفتوگۆکردن دەخرێتەڕوو، پرساندن و لێسەندنەوەی متمانەی تێدا ناکرێت. پێنجەم: هەر ئەندامێک دەتوانێت بەشداری، لە گفتوگۆدا بکات. شەشەم: حکومەت، دەتوانێت داوای دواخستنی ئەو دانیشتنە بکات، بۆ ماوەیەک، کە لە (٧) حەوت ڕۆژ زیاتر نەبێت و بەهەماهەنگی لەگەڵ دەستەی سەرۆکایەتی ڕۆژێکی تر دیاری دەکرێت. حەوتەم: پێویستە ئەو ئەندامانەی واژۆیان کردووە ئامادەبن و دەستپێکی ئاخاوتنیان پێبدرێت. ماددەی (٦٧): یەکەم: ئەگەر پێش دیاریکردنی کاتی دانیشتنەکە، هەموو یان زۆرینەی ئەندامان داواکەیان کشاندەوە، سەرۆک داواکەیان بەلاوە دەنێت. دووەم: ئەگەر دەستەی سەرۆکایەتی، لەخستنەڕووی ئەو بابەتە گشتییە بۆ گفتوگۆ ڕازی نەبوو ئەو ئەندامانەی واژۆیانکردووە، پێداگرییان کرد، بابەتەکە دەخرێتە بەردەم پەرلەمان بۆ یەکلاییکردنەوە. سێیەم: دەکرێت لە ئەنجامی، خستنەڕووی بابەتێکی گشتی بۆ گفتوگۆ، دەستەی سەرۆکایەتی، بابەتەکە ئاڕاستەی لیژنەی پەیوەندیدار بکات، بۆ ئەوەی ڕاپۆرتی تایبەت لەبارەیەوە، ئامادە بکات، دواتر پەرلەمان، بڕیار و ڕێوشوێنی پێویست بگرێتەبەر، یان دەکرێت لەو دانیشتنەدا، پەرلەمان ڕاسپاردەی پێویست دەربکات.

(٢) ماددەی (٤٩): یەکەم: ١ـ هەر ئەندامێک، مافی هەیە لە ماوەیەک کە لە (١٠) دە خولەک تێپەڕ نەکات، بیرۆکەیەک بەم مەرجانە بخاتەڕوو: أ ـ (٤٨) چل و هەشت کاتژمێر پێش دانیشتنی پەرلەمان، داوایەک پێشکەشی دەستەی سەرۆکایەتی بکات. ب ـ بیرۆکەکە نوسراو بێت. ت ـ ئەندام بەناوەرۆکی نووسراوەکە پابەندە بێت. پ ـ بیرۆکەکە، بەکێشەیەکی گشتییەوە پەیوەست بێت و پێشنیاز و چارەسەری لەخۆگرتبێت.

و. رەزامەندی دەربڕین لەسەر جوڵاندنی هێزی پێشمەرگە بۆ دەرەوەی هەرێم، لە چوارچێوەی بڕگەی (یازدەیەم) لە ماددەی (١٠) لە یاسای سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە(١)ی ساڵی(٢٠٠٥)هەموارکراو[١].

ز. گفتوگۆو رەزامەندی دەربڕین لەسەر کارنامەی حکومەتی هەرێم، لە چوارچێوەی عورفی پەرلەمانی و راڤەی بەرفراوانی چەمکی (بەخشینی متمانە).

به تێڕوانین لە پەیڕەوی ناوخۆی وڵاتان، روون دەبێتەوە کە لە بابەتی متمانەبەخشین بەکارنامەی حکومەت لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوە، بۆشاییەکی گەورە هەیە، بۆ نموونە پەیڕەوی ناوخۆی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق ماددەی (٤٩) زۆر بەڕێکوپێکی بابەتی متمانە بەخشینی ئەنجومەنی نوێنەرانی بۆ بەرنامەی چوار ساڵی حکومەتی لەچوار خاڵدا ڕێکخستووە، لە بڕگەی یەکەمی ماددەی (٤٩) ئاماژە بەوە دەکات کە دەبێت سەرۆکی ئەنجومەنی ڕاسپێردراو وێڕای ناوی ئەندامانی کابینەکەی،کارنامەی حکومەتەکەشی پێشکەش بە پەرلەمان بکات، لە بڕگەی دووەمی هەمان ماددەدا هاتووە: کارنامەی حکومەت ئاڕاستەی لیژنەیەک دەکرێت بەسەرۆکایەتی یەکێک لە جێگرانی سەرۆکی ئەنجومەنی نوێنەران بەمەبەستی ئامادەکردنی ڕاپۆرتێک لە بارەیەوە بۆ خستنەبەردەم دەنگدانی ئەندامان لە کۆبوونەوەی ئەنجومەن، لە بڕگەی سێیەمی هەمان ماددەدا هاتووە: کابینەی حکومەت وا دادەنرێت کە متمانەی پێ بەخشراوە، کاتێک لەلایەن زۆرینەی رەهای ئەندامانی ئەنجومەنەوە، دانە دانەی

---

(١) ماددەی (١٠): یازدەیەم: سەرۆکی هەرێم بۆی هەیە، بەرەزامەندی ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان- عێراق، هێزەکانی پێشمەرگە بۆ دەرەوەی هەرێم بنێرێت.

وەزیرەکـان و کارنامــەی حکومــەت ڕەزامەنـدییان لــە ســەر دەدرێت .

لەوەش زیاتر دەستووری ساڵی (٢٠١٦)ی جەزائیر جگە لەوەی ســەرۆک وەزیرانــی ناچـارکردووە بە پێشکەشـکردنی پلانـی کـاری حکـومەتەکەی بۆ ئەنجـومەنی گەل بە مەبەسـتی گفتوگۆو ڕەزامەندی دەربڕین لەسـەری، هەروەک لە مـاددەی (٩٤) دا هـاتووە، لە مـاددەی (٩٥)دا سـەرۆک وەزیرانـی ناچـار بەدەست لەکارکێشانەوە کردووە لە بارێکدا ئەگەر ئەنجـومەنی گەل کارنامەی حکومەتی پەسند نەکر. (Joradp.dz, 2018)

ح. ئەنجامدانی پەیوەندی دیپلۆماسی پەرلەمـانی،ئەم ئەرک و تایبەتمەنـدیە لەچوارچێـوەی ماددەکـانی (١١٩)، (١٢٤)ی پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[1].

٧. ئەرکی دادوەری

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان کۆمەڵیک ئەرکی دادوەری پیادە دەکات بەم شێوەیەی خوارەوە:

أ. دانـــانی ڕێســـا بـــۆ تۆمەتبـــارکردن و دادگـــاییکردنی ئەنـــدامەکانی لەکـــاتی شـــکاندنی ئەو ســـوێندەی کە خواردویـانە، لە چوارچێـوەی بـڕگەی (١٠) لە مــاددەی (٥٦) لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢هەموارکراو[2].

---

(١) ماددەی (١١٩): پەرلەمان، دەتوانێت لەنێو ئەندامەکانیدا، شاند ڕەوانەی دەرەوەی هەرێـم بکـات و داوەتـی شـاندیش بکـات بـۆ سـەردانیکردنی. مـاددەی (١٢٤): دەکرێــت پەرلەمــان، گرووپــی هەمــاهەنگی، لەگەڵ پەرلەمانتــارانی عێـراق و دەرەوەدا پێکبهێنێت.

(٢) مـــاددەی (٥٦): بـرگەی (١٠): دانــانی ڕێســا (بنچیـنە) بـۆ تۆمەتبـارکردن و دادگاییکردنی ئەندامەکانی، لە کاتی شکاندنی ئەو سوێندەی کە خواردوویانە.

ب. پێکهێنانی لیژنەی لێکۆڵینەوە لە هەر کاروبارێک، لە چوارچێوەی بڕگەی (٧) لە ماددەی (٥٦) لەیاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢هەموارکراو [١]، هەروەها ماددەکانی (٤٣-٤٦) لەپەیڕەوی ناوخۆ[٢].

---

(١) ماددەی (٥٦): بڕگەی (٧): پێکهێنانی لیژنەی جۆربەجۆر بۆ لێکۆڵینەوە لە هەر کاروبارێکی بیەوێت.

(٢) ماددەی (٤٣): یەکەم: پەرلەمان، لیژنەی کاتی بەمەبەستی ئامادەکردنی ڕاپۆرت، سەبارەت بە بابەتێکی دیاریکراو، لەسەر پێشنیاری دەستەی سەرۆکایەتی، یان (٤/١)ی چواریەکی ژمارەی ئەندامان، بەدەنگی زۆرینەی ئامادەبووان لە کاتی پێویستدا پێکدەهێنێت. دووەم: دەستەی سەرۆکایەتی، لە دەرەوەی وەرزەکانی یاساداناندا، دەسەڵاتی پێکهێنانی لیژنەی تایبەتیی هەیە. سێیەم: بابەتە تاوانکارییەکان و هەر بابەتێک، لەژێر تێڕوانینی دادگاکاندا بێت، نابێتە بابەتی لێکۆڵینەوەی لیژنە تایبەتییەکانی پەرلەمان. چوارەم: لەکاتی کارکردنی لیژنە، هەرئەندامێک نهێنی کاری لیژنە، بدرکێنێت ئەندامێتی لیژنە لەدەست دەدات. ماددەی (٤٤): یەکەم: لەسەر دەسەڵاتی جێبەجێکردن پێویستە ئەرکی لیژنە تایبەتییەکان ئاسان بکات و بەڵگەنامە و زانیاریی داواکراویان پێشکەش بکات. دووەم: لیژنە تایبەتییەکان دەتوانن کاری بەدواداچوون و پشکنین و گەڕان بەدوای ڕاستییەکان، سەبارەت بە وردەکاری ئەو بابەتانەی بۆیان ڕاسپێردراون لە تەواوی دامەزراوە پەیوەندیدارەکاندا، ئەنجام بدەن، دەتوانن بۆ ئەو مەبەستەش پشت بە شارەزایان و ڕاوێژکاران ببەستن. سێیەم: ١. بەپێی ئەو ڕێوشوێنانەی لەم پەیڕەوەدا دەقنووس کراون، لیژنە تایبەتییەکان دەتوانن بەنووسراو داوای ئامادەبوونی هەرکەس و لایەنێک بکەن، بەمەبەستی راوەرگرتن و گوێبیستبوونی وتەکانیان. ٢. ئەگەر کەس و لایەنی بانگکراو بێ پاساو لەکاتی دیاریکراودا ئامادەنەبوو، ئەوا لیژنەی کاتی دەتوانێت لەڕێی دەستەی سەرۆکایەتییەوە، دەسەڵاتی جێبەجێکردن ئاگاداربکاتەوە، بە مەبەستی ئامادەکردنی داواکراو بەگوێرەی یاسای بنەما دادگەرییە سزاییە بەرکارەکان لە هەرێم. ماددەی (٤٥): یەکەم: لیژنەی تایبەت، ڕاپۆرت و ڕاسپاردەکانی، ئاراستەی سەرۆک دەکات، دوای دابەشکردنی بەسەر ئەندامانداا، ڕاپۆرتەکە دەخرێتە بەردەم پەرلەمان، بەمەبەستی تاوتوێکردن و وەرگرتنی بڕیاری گونجاو لە بارەیەوە. دووەم: ئەگەر ڕاپۆرتەکە، لە نێوان دوو وەرزی یاساداناندا، ئاراستەی سەرۆک کرا، ئەوا بەپێی گرنگی بابەتەکە، دەستەی سەرۆکایەتی، بڕیار لەسەر دواخستنی خستنەڕووی بۆ وەرزی نوێی یاسادانان دەدات، یان ئەنجامدانی کۆبوونەوەی نائاسایی، بۆ خستنەڕووی

ج. یەکلاکـــردنەوەی ئەو تانـــانەی کە پێشـــکەش دەکـــرێن لەبـــارەی دروســـتی ئەنـــدامێتی ئەنـــدامی پەرلەمـــانی کوردســـتان، لەچوارچێـــوەی بـــڕگەی (١١) لە مـــاددەی پەنجـاو شەشـــەم لە یاســای ژمــارە (١)ی ســاڵی ١٩٩٢ هەمـــوارکراو [1]، هەروەهـــا مـــاددەی (٢١) لە پەیـــڕەوی نــاوخۆ، کە بەمشــێوەیە بــاس لەدروســتی و ئەنــدامێتی دەکات:

دروستیی ئەندامێتی:

یەکەم: مەبەست لە دروستیی ئەندامێتی، دڵنیابوونە لە باری یاسایی ئەندام، لەکاتی پێشکەشکردنی داواکاری، بۆ پاڵاوتنی، تا راگەیاندنی ئەنجامەکان و بوونی بە ئەندام، بەپێـی ئەو مەرجـانەی کە لە مـاددەی (٢١) بیسـت و یەک لە یاســای هەڵبژاردنـی پەرلەمــانی کوردســتان ژمــارە (١)ی ســاڵی ١٩٩٢ی هەمــوارکراودا ئامــاژەی پێدراوە.

دووەم: پەرلەمــان، لەرێـگەی هەڵبـژاردنەوە لیژنەیەکـی کـاتی لەسەرەتای هەموو خولێکی هەڵبـژاردن پێک دەهێنێت

بـابەتەکە و بڕیـاردان لەسـەری. مـاددەی (٤٦): کـاری لیـژنە تایبەتییەکـان، بەکۆتاییهاتنی کاتی دیاریکراو، یان ئەو ئەرکەی پێیان سپێردراوە، کۆتایی دێت.

(١)مـاددەی (٥٦): برگەی (١١): یەکلاکردنەوەی ئەو تانـانەی کە پێشکەش کراون لە بارەی دروستیی هەڵبژاردنی ئەندامەکانی، ئەندامێتیش بە زۆرینەی دەنگی دوو لەسەر سێی ئامادەبووان نەبێت، هەڵناوەشێتەوە.

بۆ پێداچوونەوە بەو تانانەی پێشکەشکراون لە سەر دروستی ئەندامێتی، کە پێک دێت لە ژمارەیەک ئەندام کە لە (٥) پێنچ ئەندام کەمتر نەبێت و لە (٧) حەوت ئەندام زیاتر نەبێت، بەمەرجێک لەنێوان ئەندامانی لیژنە، ئەندامانی تانەلێدەر یان تانەلێدراو لەسەر دروستی ئەندامێتی تێدا نەبێت، لیژنەکە لە یەکەم دانیشتنیدا سەرۆک و بریاردەرێک بۆ خۆی هەڵدەبژێرێت و کارەکانی بەپێی ئەو حوکمە تایبەتییانەی کە بۆ لیژنەکانی پەرلەمان دانراون لەم پەیڕەوەدا بەڕێوەدەبات.

سێیەم: هەموو ئەندامێک، مافی هەیە، تانە لە ئەندامێتی هەر ئەندامێکی تر بدات، هەر پاڵێوراوێک، لە لیستی براوەدا، دەتوانێت تانە لە ئەندامێتی ئەندامی براوە لە لیستەکەی خۆی، لە پەرلەمان بدات و داوای پووچەڵکردنەوەی هەڵبژاردنی و دروستیی ئەندامێتییەکەی بکات.

چوارەم: تانەکان بەنووسین لە ماوەی وەرزی یاسادانانی یەکەمی پەرلەماندا، دوای هەڵبژاردن، پێشکەشی سەرۆک دەکرێن و ئەویش ئاڕاستەی لیژنەی پێداچوونەوە، بە دروستیی ئەندامێتیان دەکات.

پێنجەم: لیژنە، وێنەیەکی تانەکە، بۆ ئەندامی تانەلێدراو دەنێرێت، بۆ ئەوەی لەو ماوەیەی بۆی دیاری دەکەن، بەرگریکردن لە خۆی پێشکەش بکات، هاوکات

دەتوانێت ئەو بەڵگانە ببینێت کە لە سەری پێشکەش کراون.

شەشەم: لیژنەکە پێداچوونەوە بە داوای تانەلێدان دەکات و دەتوانێت هەموو کۆنووس و بەڵگەکانی پەیوەست بە هەڵبژاردنی ئەندامی تانەلێدراو ببینێت و بانگهێشتی گەواهیدەر (شاهد) و کەسی شارەزا بۆ گەیشتن بەڕاستی بکات، هەروەها راپۆرتەکەی لە ماوەیەک لە (٣٠) سی رۆژ زیاتر نەبێت لە رۆژی ناردنی داواکە پێشکەش دەکات، دواتر پەرلەمان دروستیی ئەندامێتی بە زۆرینەی (٣/٢)ی دوو لەسەر سێی دەنگی ئامادەبووان، یەکلا دەکاتەوە.

حەوتەم: لەکاتێکدا کە تانەکە جددی نەبوو، یان زانیاریی نادروستی لە خۆگرتبوو، بە ئامانجی لەکەدارکردنی، لیژنە راپۆرتێک بە سەرۆک دەدات، ئەویش دەتوانێت بە دادگای لێکۆڵینەوەی تایبەتی بدات، بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی یاسایی بەرامبەر تانەلێدەر، هەروەها بۆ تانەلێدراو هەیە خۆی راستەوخۆ، ئەم رێوشوێنە بگرێتەبەر.

٨. ئەرکی چاودێریکردن

ئەندامی پەرلەمان لە ڕێگەی چەند میکانیزمێکەوە ئەرکی چاودێریکردنی کارەکانی حکومەت پیادە دەکات بەم شێوەیەی خوارەوە:

أ. پرسیار: ئەم تایبەتمەندییەلە چوارچێوەی ماددەکانی (٥٨–٦٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ. هەروەها بڕگەی (١) لە ماددەی پەنجاو چوارەم لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی(١٩٩٢)ی هەموارکراودا ڕێکخراوە.

لەماددەی (٥٨)ی پەیڕەوی ناوخۆدا هاتووە:

"ئەندام، دەتوانێت، پرسیاری نووسراو، یان زارەکیی لە ڕێی دەستەی سەرۆکایەتییەوە، بۆ سەرۆک وەزیران، یان ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران، بنێرێت، بۆ ڕوونکردنەوەی بابەتێک کە دەکەوێتە چوارچێوەی پسپۆرییەکەیان یان بابەتێک کە ئەندام زانیاریی لەبارەیەوە نییە، یان دەیەوێت بەدواداچوونی لەبارەوە بکات، یان دەیەوێت ڕای حکومەت، لەبارەی بابەتێکەوە بزانێت."

هەروەک لە ماددەی (٥٩)ی پەیڕەوی ناوخۆدا مەرجەکانی پرسیاری نووسراو بەمشێوەیە ڕوونکراونەتەوە:

مەرجەکانی پرسیاری نووسراو

١. دەبێت، پرسیار لە لایەن یەک ئەندام، یان زیاتر، پێشکەش کرابێت و رێکەوت و واژۆی لەسەر بێت و لە رێی سەرۆکەوە، ئاراستە کرابێت.
٢. دەبێت، پرسیار روون و پوخت بێت و مەبەستەکەی دیاریکراو بێت، توانج و رای تێدا نەبێت و لەکەداری کەسێتییەکان و دەستە و دامەزراوەکانی هەرێم نەکات.
٣. نابێت بابەتی پرسیارەکە، لەبەردەم دادگادا، بێت.
٤. دەبێت پرسیارەکە، لە تایبەتمەندیی ئەو وەزارەتە بێت، کە پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە.
٥. نابێت پرسیارەکە، پێچەوانەی دەستوور و یاسا و بەرژەوەندیی گشتیی بێت و نابێت پێشتر وەڵام درابێتەوە.
٦. ئەو بابەتانەی ئاڕاستەی لیژنە پەیوەندیدارەکانی پەرلەمان کراون، پرسیاریان لەبارەوە ناکرێت، تا لیژنە راپۆرتی خۆی پێشکەش دەکات، بە مەرجێک، لیژنە لە ماوەی (١٥) پازدە رۆژ، تێپەرنەکات راپۆرتەکە ئامادە بکات.
٧. ئەو پرسیارانەی، بۆ سەرۆک وەزیران و جێگرەکەی دەنێردرێن، دەبێت بە کارنامە و سیاسەتی گشتی حکومەت و جێبەجێکردنی یاسای بەرکار، پەیوەستبن.

سەبارەت بە جێبەجێبوونی مەرجەکانی پرسیارکردن لە سەرۆک وەزیران و ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران، لەکاتی گفتوگۆ لەسەر پرۆژە بودجەی گشتیی و پرۆژە یاساکان لە ماددەی (٦٥)ی پەیرەوەی ناوخۆ ئەوە روونکراوەتەوە کە ئەو مەرجانە لەوکاتەدا جێبەجێ ناکرێن.

سەبارەت بە شێوازی رەتکردنەوەی پرسیاریش لە ماددەی (٦٠)ی پەیڕەوی ناوخۆو لەسێ بڕگەدا ئەوە روونکراوەتەوە کە دەستەی سەرۆکایەتی دەتوانێت ئەو پرسیارانە رەتبکاتەوە، کە یەکێک لەو مەرجانەی تێدا نەبێت کە لەماددەی (٥٩)ی ئەم پەیڕەوەدا ئاماژەیان پێ دراوە، هەروەها لەماوەیەک کە لە (٧) حەوت رۆژ تێپەر نەکات، لەبەرواری گەیشتنی پرسیارەکە، سەرۆک پرسیارەکە دەنێرێت بۆ سەرۆک وەزیران یان ئەو وەزیرەی پرسیارەکەی ئاراستە کراوە، لەرێی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران و دەبێت ئەو لایەنەی پرسیارەکەی ئاڕاستەکراوە لە ماوەی (٧) حەوت رۆژدا، وەڵامی پرسیارەکە بداتەوە، لە هەموو حاڵەتێکدا، نابێت وەڵامی پرسیارەکە، لە (٢١) بیست و یەک رۆژ زیاتر دوابخرێت.

سەبارەت بە چارەنووسی پرسیاری نووسراو لەکاتی کۆتاییهاتنی وەرزی گرێداندا ماددەی (٦١) پەیڕەوی ناوخۆ بەمشێوەیە لەسێ بڕگەدا ئاماژەی پێکردووە:

یەکەم: بەکۆتاییهاتنی وەرزی گرێدان پرسیار کۆتایی نایەت، تەنیا ئەو ماوەیە بۆ وەڵامی پرسیار دیاریکراوە نامێنێت و لەسەرەتای وەرزی گرێداندا، سەرلەنوێ ماوەکە دەست پێدەکاتەوە.

دووەم: ئەگەر زیاتر لە یەک ئەندام هەمان پرسیاری ئاراستە کرد، ئەوا پرسیارەکە بەناوی هەموو ئەو ئەندامانەوە ئاڕاستە دەکرێت کە پێشتر پێشکەشیان کردووە و وێنەیەکی وەڵامەکەش، ئاڕاستەی هەموو ئەو ئەندامانە دەکرێتەوە.

سەبارەت بە پرسیاری زارەکیش ماددەی (٦٢)ی پەیڕەوی ناوخۆ لەمیانی دوو بڕگەدا بەمشێوەیە روونیکردۆتەوە:
یەکەم: سەرۆک وەزیران، یان ئەندامی ئەنجومەنی وەزیران، دەتوانێت ڕاستەوخۆ وەڵامی پرسیاری زارەکیی بداتەوە، یان داوای دواخستنی بکات بۆ ماوەیەک کە لە (١٥) پازدە رۆژ، تێپەڕ نەکات.
دووەم: دەکرێت پرسیاری زارەکی، بە نووسین، لە ماوەی دیاریکراودا وەڵام بدرێتەوە.
لە ماددەی ٦٣ ی پەیرەویشدا رێککارو رێوشوێنەکانی پرسیارکردنی زارەکی خراونەتە روو بەم شێوەیە:(یەکەم: ئەندام، دەتوانێت لە هەر دانیشتنێکدا، کە بۆ پرسیاری زارەکی تەرخانکراوە، تەنیا یەکجار پرسیار ئاڕاستە بکات. دووەم: تەنیا ئەو ئەندامەی پرسیاری ئاراستەکردووە دەتوانێت یەکجار بەکورتیی بەدواداچوون (تەعقیب) لەسەر وەڵامی پرسیارلێکراو بکات. سێیەم: پرسیارلێکراو، دەتوانێت، بەکورتی و بۆ یەکجار لەسەر بەدواداچوونی ئەندامی پەرلەمان وەڵام بداتەوە. چوارەم: دەبێ ئەو ئەندامەی پرسیاری زارەکی دەکات، (٤٨) چل وهەشت کاتژمێر، بەر لەدانیشتنی تایبەت، بۆ پرسیاری، زارەکی، ناوی خۆی و پوختەیەکیش لەو پرسیارە، بداتە جێگری دووەمی سەرۆکی پەرلەمان. پێنجەم: ناکرێت لەکاتی پرسیاری زارەکی، لەهەمان دانیشتندا، پرسیار بۆ پرساندن بگۆڕدرێت. ماددەی (٦٤): کاتی دیاریکراو، بۆ پرسیار و وەڵامی زارەکیی، بەم شێوەیە دەبێت: یەکەم: (٢) دوو خولەک، بۆ پرسیار. دووەم: (٣) سێ خولەک، بۆ وەڵامدانەوە. سێیەم: (٣) سێ خولەک، بۆ بەدواداچوونی ئەو

ئەندامەی پرسیاری کردووە. چوارەم: (٣) سێ خولەک، بۆ وەڵامدانەوەی بەدواداچوونەکە).

هەرچی سەبارەت بەیاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ی هەموارکراویشە لە ماددەی (٥٤)دا بەمشێوەیە باسی پرسیارو لێپرسینەوە کراوە:

"هەر ئەندامێکی پەرلەمان بۆی هەیە بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان پرسیارو لێپرسینەوە ئاراستەی ئەندامانی ئەنجومەنی جێبەجێکردن بکات لەو بابەتانەی کە دەکەونە چوارچێوەی کارو دەسەڵاتەکانیان و، ئەوانیش دەبێت لە ماوەی حەوت ڕۆژ لە ڕۆژی پێڕاگەیاندنیانەوە وەڵامی بدەنەوەو لەناو پەرلەماندا، لە کاتی پێویستدا و تووێژ لەسەر بابەتی لێپرسینەوەکە دەکرێت."

ب. پرساندن: لە ماددەی (٦٨)ی پەیڕەوی ناوخۆ بەم شێوەیە پێناسەی پرساندن کراوە "بریتییە لە داواکردن لە سەرۆک وەزیران، یان یەکێک لە ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران، بۆ ڕوونکردنەوەی کارنامەی حکومەت و هۆکارەکانی ئەو بڕیار و ڕەفتار و کارانەی، کە دەکەونە بواری پسپۆڕییەکەیان."

لە چوارچێوەی ماددەکانی (٦٩ - ٧٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ[1]، هەروەها بڕگەی (١) لە ماددەی پەنجاوچوارەم لە

(١) ماددەی (٦٩): یەکەم: هەر ئەندامێک، بە واژۆی (٥/١) پێنج یەکی، ژمارەی ئەندامان دەتوانێت داوای پرساندن، لە سەرۆک وەزیران بکات. دووەم: هەر ئەندامێک، دەتوانێت، بە واژۆی (٦/١) شەش یەکی، ژمارەی ئەندامان، داوای

پرسـاندن، له ئەنـدامانی ئەنجـومەنی وەزیـران بکـات. سـێیەم: گفتوگـۆکردن لەسـەر پرسـاندن ئەنجـام نادرێت تـا (٧) حەوت رۆژ، له رێکەوتـی گەیشـتنی داواکــارییەکە، بە ســەرۆکایەتی ئەنجــومەنی وەزیــران. مـــاددەی (٧٠):ئەو مەرجانەی له پرساندندا هەن، هەمان ئەو مەرجانەن، کە له پرسیاردا ئاماژەیان پــێ دراوە، بە پابەنــدبوون بەم خـــاڵانەوە: یەکەم: داواکـــاریی پرســـاندنەکە بەنووســـین، هـــاوپێچ لەگەڵ بـــابەتی پرســـاندنەکە و بەڵـــگە و زانیـــاریی و و بەڵگەنامەکـان ئاراسـتەی سـەرۆک دەکـرێن. دووەم: پێویسـتە ئەو کەسـەی پرسـاندنی لێکـراوە، له رۆژی گەیشـتنی پرسـاندنەکە له مـاوەیەک کە له (١٤) چوارده رۆژ تێپەر نەبێت وەڵام بداتەوە. سێیەم: ئەگەر پرساندنەکە پێویستی به لێکـۆڵینەوە و کـۆکردنەوەی زانیـاری هەبـوو، پرسـێندراویش نەیتـوانی له مـاوەی دیـاریکراودا وەڵامـی بـداتەوە، داوا له سـەرۆک دەکـات به دواخسـتنی پرســاندنەکە بــۆ مــاوەیەک کە له (٧) حەوت رۆژ زیــاتر نەبێــت، دواخســتنی پرساندن لەوماوەیە زیاتر به رەزامەندیی پەرلەمـان دەبێت. چوارەم: دەسـتەی سەرۆکایەتی پرساندن و وەڵامەکەی، له بەرنامەی کاری نزیکترین دانیشتندا، دادەنێت، ئەگەر وەڵامی پرساندنەکە، له کاتی دیاریکراودا، نەگەیشـتە پەرلەمـان ئەوا تەنیـا پرسـاندنەکە، دەکـرێتە بـابەتی گفتوگـۆی دانیشـتنی تەرخـانکراو. مـــاددەی (٧١):یەکەم: دوای خوێنـدنەوەی پرسـاندن و وەڵامەکەی، پرۆسـەی پرسـاندنەکە، بەم شـێوەیە دەبێـت: ١.ئاخـاوتن، دەدرێـتە ئەو ئەنـدامەی داوای پرساندنی کردووە، بۆ ماوەیەک له (١٥) پازده خولەک زیاتر نەبێت، دواتر به هەمـــان کـــاتی دیـــاری کـــراو، دەرفەت به کەســـی پرســـێندراو دەدرێـــت. ٢. هەریەکەیان، بۆ یەکجار لەماوەی (٣) سێ خولەکدا، مافی وەڵامدانەوەیان هەیە. ٣. دواتر دەرفەتی ئاخاوتن، بۆ مـاوەی (٢) دوو خـولەک، دەدرێتە هەریەک لەو ئەندامانەی، کە پێشتر ناوی خۆیان تۆمارکردووە. دووەم: ١. ئەگەر پرسێندراو، بەبێ هـۆ ئامـادەنەبوو، پرۆسـەی پرسـاندنەکە، بەبێ ئامـادەبوونی پرسـێندراو بەردەوام دەبێت. ٢. ئەگەر ئامـادەنەبوونەکە، بەپاسـاوێکی ڕەوا بـوو، دەسـتەی سـەرۆکایەتی کاتێکی تر، بۆ پرساندنەکە دیاری دەکات کە له (٣٠) سـی رۆژ تێـپەر نەکـات، ئەگەر لەو ماوەیەشـدا ئامـادەنەبوو، حـوکمی خـاڵی (١)ی ئەم بــڕگەیەی بەســەردا، جێبەجــێ دەبێــت. مـــاددەی (٧٢): ئەو پرســاندنانەی له وەرزی یاسـادانانی پێشـوودا پێشـکەش کـراون، دەخـرێنە بەرنـامەی کـاری وەرزی یاســـادانانی نوێـــوە. مـــاددەی (٧٣): لەم حاڵەتـــانەدا پرســـاندن به کۆتاییهاتوو، هەژمار دەکرێت: یەکەم: ئەو ئەندامەی داوای پرساندنی کردووە، دەتوانێــت، لەهەر قۆناغێــک له قۆناغەکـــانی پرســـاندن به رەزامەنـــدی ئەو ئەنــدامانەی واژۆیــان کــردووە، داوای پرســاندنەکەی بکشــێنێتەوە. دووەم: دەستلەکارکێشـــانەوەی ئەو وەزیـــرەی، پرســـاندنی بـــۆ کـــراوە. ســـێیەم: دەستلەکارکێشـانەوەی ئەو ئەنـدامەی، کە پرسـاندنی کـردووە. چـوارەم: ئەگەر وەڵامــی پرســاندنەکە، بــاوەڕپێهێنەربوو، یــان دەنگــی پێویســتی نەهێنــا، بــۆ لێسەندنەوەی متمانە.

یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢، شێوازەکانی پرساندن رونکراونەتەوە. ئەوەی پەیوەندی بە ماددەی (٥٤) ی یاسای ژمارە ١ی سالی ١٩٩٢وە هەیە، لە برگەی پێشتر لە بابەتی پرسیار دەقەکەی وەکو خۆی نووسراوەتەوە.

ج. بەدواداچوون و لێکۆڵینەوەی مەیدانی و چاودێریکردنی گونجانی سیستم و رێنماییەکان کە بۆ ئاسان جێبەجێکردنی یاساکان دەردەچوویێندرێن، ئەم دەسەڵات و تایبەتمەندییەلە چوارچێوەی ماددەی (٤١)[١] لە پەیرەوی ناوخۆدا رێکخراوە.

د. بانگهێشتکردنی وەزیر بۆ پێشکەشکردنی رونکردنەوە لەسەر بابەتێکی خراوەڕوو لە لیژنەکاندا، ئەم دەسەڵات و تایبەتمەندییەلە چوارچێوەی ماددەی (٤٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ[٢]. ئاماژەی پێ کراوە.

(١) ماددەی (٤١): هەر لیژنەیەکی هەمیشەیی، لە چوارچێوەی پسپۆڕییەکەیدا، بەدواداچوون و لێکۆڵینەوە و سەردانی مەیدانی دەکات، لەسەر ئاستی جێبەجێکردنی ئەو یاسا گشتییانەی، بە بەرژەوەندییە بنەڕەتییەکانی هاونیشتمانیانی هەرێم پەیوندیدارن، هەروەها چاودێریکردنی گونجانی سیستەم و رێنماییەکان، کە بۆ ئاسان جێبەجێکردنی یاساکە دەرچوویێندراون لەگەڵ ئامانجی سەرەکی یاساکە، لەسەر لیژنەی هەمیشەیی پێویستە، ڕاپۆرتێک لەسەر ئەنجامی بەدواداچوونیان و پێشنیازەکانیان ئاڕاستەی دەستەی سەرۆکایەتی بکەن و ئەوانیش دەتوانن ئەوەی گونجاوە، لە ژێر رۆشنایی ڕاپۆرتەکە بیگرنەبەر.

(٢)ماددەی (٤٣): یەکەم: پەرلەمان، لیژنەی کاتی بەمەبەستی ئامادەکردنی ڕاپۆرت، سەبارەت بە بابەتێکی دیاری کراو، لەسەر پێشنیاری دەستەی سەرۆکایەتی، یان (٤/١)ی چواریەکی ژمارەی ئەندامان، بەدەنگی زۆرینەی ئامادەبووان لە کاتی پێویستدا پێکدەهێنێت. دووەم: دەستەی سەرۆکایەتی، لە دەرەوەی وەرزەکانی یاسادانانداا، دەسەڵاتی پێکهێنانی لیژنەی تایبەتی هەیە. سێیەم:

پێنجەم
پابەندییەکانی ئەندامی پەرلەمان

لەژێر رۆشنایی حوکمەکانی بڕگەو ماددەکانی پەیڕەوی ناوخۆ و یاسا کارپێکراوەکان لە هەرێمی کوردستان، ئەندامی پەرلەمان کۆمەڵێک پابەندی دەکەوێتە ئەستۆ کە پێویستە لەمیانەی کاری پەرلەمانی خۆیدا رەچاویان بکات بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. سوێندخواردن و پابەندبوون بەناوەڕۆکی سوێندەکەوە، ئەم پابەندییە لەچوارچێوەی بڕگەکانی دووەم، سێیەم و چوارەم لە ماددەی (١٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە[1].

بابەتە تاوانکارییەکان و هەر بابەتێک، لەژێر تێڕوانینی دادگاکاندا بێت، نابێتە بابەتی لێکۆڵینەوەی لیژنە تایبەتییەکانی پەرلەمان. چوارەم: لەکاتی کارکردنی لیژنە، هەر ئەندامێک نهێنی کاری لیژنە، بدرکێنێت ئەندامێتی لیژنە لەدەست دەدات.

(١) ماددەی (١٢): یەکەم: سەرۆکی یەکەم دانیشتن، لە بەردەم پەرلەماندا، سوێندی یاسایی، دەخوات. دووەم: کاندیدە هەڵبژێردراوەکان، لەبەردەم پەرلەماندا، سوێندی یاسایی، دەخۆن. سێیەم: (سوێندخواردن)ی یاسایی سەرۆکی یەکەم دانیشتن و کاندیدە هەڵبژێردراوەکان، بەم شێوەیە دەبێت: (**بەخودای گەورە سوێند دەخۆم، کە بەرژەوەندیی گەلی کوردستان و یەکێتی خاک و گەل و شکۆ و ماف و ئازادییەکانی هاووڵاتیان و سامانی گشتیی بپارێزم و ئەرکی ئەندامێتی بەڕاستیی و دڵسۆزییەوە جێبەجێ بکەم**). چوارەم: هەر کاندیدێکی هەڵبژێردراو، بە ناوەڕۆکی ئەو سوێندە یاساییەی، لەم ماددەیەدا هاتووە، پابەند نەبوو، دەبێت سوێندەکە، دووبارە بکاتەوە.

له راستیدا دەقی ئەو سوێندەی که لەپەیڕەوی نوێی بەرکاری پەرلەماندا هاتووە گشتگیرترە له دەقی ئەو سوێندەی که له پەیڕەوی پێشووی هەڵوەشاوەدا هەبوو، چونکه بڕگەیەکی بۆ زیادکراوە که دەڵێت (ئەرکی ئەندامێتی بەراستی و دڵسۆزییەوە جێبەجێ دەکەم) ئەمەش گرنگی زۆری هەیە، چونکه بۆ جێبەجێکردن و پابەند بوون بەو بڕگەیەوە دەتوانرێت کۆمەڵێک لائیحەی رێککاری تایبەت بەکاری ئەندامانی پەرلەمان دەربچووێندرێت لەنێویاندا لائیحەی تایبەت بە(رەفتاری ئەندامی پەرلەمان) که بەدڵنیاییەوە رۆڵی گرنگی دەبێت لەبەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری و پابەندی ئەندامی پەرلەمان بەبنەما دروست و یاساییەکانی کاری پەرلەمانتاریەوە.

٢. ئامادەبوون لەدانیشتنەکانی پەرلەمان،ئەم پابەندییە لەچوارچێوەی بڕگەی یەکەم لەماددەی (٢٢) له پەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە[١].

(١) ماددەی (٢٢): ئەرکەکانی ئەندام: یەکەم: ئەندام، بە ئامادەبوون له دانیشتنەکانی پەرلەمان پابەند دەبێت، ئەگەر بەبێ هۆیەکی رەوا ئامادەی دانیشتنەکان نەبوو، سەرۆک به نووسین سەرنجی رادەکێشێت، ئەگەر ئامادەنەبوون دووبارە بووەوە ٥% لەسەدا پێنجی مووچەکەی له هەردانیشتنێک، که ئامادەی نەبێت دەبڕێت، ئەگەر ئامادەنەبوون، له (٣) سێ دانیشتنی یەک له دوای یەکدا، یان (٥) پێنج دانیشتنی پچڕ پچڕ بێت، لەماوەی یەک وەرزی یاسادانانداا، ئەگەر ئامادەنەبوونی دوای ئەم دووبارە بووەوە ئەوا سەرۆک دەتوانێت بابەتەکە بخاتە بەردەمی پەرلەمان و پەرلەمانیش دەتوانێت بە زۆرینەی دەنگی ڕەهای ئەندامەکانی بە لەدەستدانی ئەندامێتی لەقەڵەمی بدات.

٣. ئەنـدام بـوون بەلايەنـی کەمەوە لە ليـژنەيەک لە ليـژنە هەميشـەييەکانی پەرلەمـان، ئەم پابەنـدييە لەچوارچێوەی بـڕگەی پێـنجەم لە مـاددەی (٢٨) لە پەيـڕەوی نـاوخۆ رێکخراوە[1].

٤. مۆڵەت وەرگرتن لە سـەرۆکی پەرلەمـان بۆ ئاخـاوتن لە ناو دانيشتەنەکانی پەرلەمان، ئەم پابەندييە لەچوارچێوەی بـڕگەی يەکەم لە مـاددەی (٥٤) لە پەيـڕەوی نـاوخۆ رێکخراوە[2].

٥. پابەنـدبوون بە کـاتی ديـاريکراو بـۆ قسـەکردن لە کـاتی گفتوگۆی نێو دانيشـتنەکانی پەرلەمانـدا، ئەم پابەنـدييە لە چوارچێوەی خاڵی (١)ی بڕگەی چوارەم لە مـاددەی (٥٤)، بڕگەی يەکەم لە ماددەی (٥٦)، بڕگەکانی يەکەم و دووەم و سـێيەم لە مـاددەی (٦٤) لە پەيـڕەوی نـاوخۆ رێکخراوە[3].

---

(١)مـاددەی (٢٨): پێـنجەم: دەبێـت ئەنـدام بەلانـی کەمەوە لە ليژنەيەکـی هەميشـەيی ئەندام بێت و ناکرێت لە دوو ليژنە زياتر ئەندام بێت، هەروەهـا ناکرێت ئەندام ببێتە سەرۆک يان جێگری سەرۆک يان بڕياردەری زياتر لە يەک ليژنە.

(٢)مـاددەی (٥٤): يەکەم: ئەندام، بەمـۆڵەتی سـەرۆک، لەوجێگەيەی دانيشـتووە، يان لەو سەکۆيەی بۆ مەبەستی ئاخاوتن ئامادەکراوە دەدوێت.

(٣)مـاددەی (٥٤): هەمـان سـەرچاوەی پێشـوو. مـاددەی (٥٦): يەکەم: ئەنـدام، دەتوانێـت، بە پشتبەسـتن، بە يەکێـک لە مـاددە و بڕگەکـانی دەسـتوور و ياسـا بەرکارەکـان و يـان يەکێـک لە مـاددە و بڕگەکـانی ئەم پەيـڕەوە لە هەرکـاتێکی دانيشـتنی پەرلەمانـدا لە رێـی خـاڵی پەيـڕەوييەوە داوای وەرگرتنـی مـۆڵەت لە سەرۆک بۆ ماوەيەک کە لە (١) يەک خولەک زياتر نەبێت بەبێ رەچاوکردنی (تۆمارکردن و رێزبەندی) ئاخـاوتن بکـات. مـاددەی (٦٤): کـاتی ديـاريکراو، بۆ پرسـيار و وەڵامـی زارەکـی، بەم شـێوەيە دەبێـت: يەکەم: (٢) دوو خـولەک، بـۆ

٦. وەڵام نەدانەوەو توانجنەدان لە ئەندام پەرلەمانە هاوپیشەکانی لەکاتی گفتوگۆی نێو دانیشتنەکانی پەرلەمان، ئەم پابەندییە لەچوارچێوەی خاڵی (٢)ی بڕگەی چوارەم لەماددەی (٥٤) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[1].

٧. دەستوەرنەدانە کاروباری دەسەڵاتەکانی دادوەری وجێبەجێکردن لە دەرەوەی پرۆسەی یاسادانان وچاودێری، ئەم پابەندییە لە چوارچێوەی بڕگەی شەشەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[2].

٨. ئەنجامنەدانی گرێبەست بۆ خۆی یان بۆ کەسانی دی لە گەڵ پەرلەمان و حکومەت لە ماوەی خولی هەڵبژاردن و، بەکارنەهێنانی سیفەتی ئەندامێتی پەرلەمان بۆ کاروباری بازرگانی و دارایی، لە چوارچێوەی بڕگەی چوارەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ[3].

پرسیار. دووەم: (٣) سێ خولەک، بۆ وەڵامدانەوە. سێیەم: (٣) سێ خولەک، بۆ بەدواداچوونی ئەو ئەندامەی پرسیاری کردووە.

(١)ماددەی (٥٤): نابێت ئەندام، وەڵامی ئەندامانی تر بداتەوە و توانجیان لێ بدات، ئاخاوتنی خۆی یان هی ئەندامانی تر دووبارە بکاتەوە، تەنیا دەتوانێت پشتگیری بکات.

(٢)ماددەی (٢٢): شەشەم: نابێت ئەندام، دەست لە کارەکانی هەریەک لە دەسەڵاتەکانی دادوەری و جێبەجێکردن وەربدات، تەنها لە چوارچێوەی پسپۆرییەتی یاسادانان و چاودێری نەبێت.

(٣)ماددەی (٢٢): چوارەم: نابێت ئەندام لە ماوەی خولی هەڵبژاردن گرێبەست لەگەڵ پەرلەمان یان حکومەت بۆ خۆی یان لە ڕێگای کەسانی دیکە ئەنجام بدات، هەروەها نابێت سیفەتی ئەندامێتی خۆی بقۆزێتەوە (أستغلال) یان بەکاربهێنێت یان ڕێگە بدات، سیفەتی نوێنەرایەتییەکەی بۆ کارێکی بازرگانیی یان دارایی بەکاربهێنرێت.

٩. خۆتەرخـــــانكردن بـــۆ كـــــاری پەرلەمـــــان لە دوای سوێندخواردنی یاساییەوە، ئەم پابەندییە لە چوارچێوەی بـــڕگەی ســـێیەم لە مـــاددەی (٢٢) لە پەیـــڕەوی نـــاوخۆ ڕێکخراوە[١].

١٠. پابەنـــدبون بە قســـەكردن تەنهـــا لەســـەر ئەو بـــابەتەی خـــراوەتە ڕوو لە كـــاتی گفتوگـــۆی نێـــو دانیشـــتنەكانی پەرلەمـــان، ئەم پابەنـــدییە لە چوارچێـــوەی خـــاڵی (٣)ی بـــڕگەی چـــوارەم لە مـــاددەی (٥٤) لەپەیـــڕەوی نـــاوخۆ ڕێکخراوە[٢].

١١. ڕێزگـــــرتن لە دامەزراوە دەســـــتوورییەكانی هەرێمـــــی كوردســتان، ئەم پابەندییە لە چوارچێوەی بڕگەی یەكەم لەماددەی (٢٤) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٣].

١٢. كـــۆنەكردنەوەی ئەنـــدامێتی پەرلەمـــان و ئەنـــدامێتی ئەنجـومەنێكی دیـكە لە ئەنجـومەنە هەڵبژێردراوەكـان، ئەم

---

(١)مـــاددەی (٢٢): ســێیەم: لە بەرواری ئەنجامـدانی (ســوێندخواردن)ی یاســاییەوە، ئەنـدام بەدەســت لەكاركێشــاوە لە كـارەكەی پێشــوویدا، دادەنرێـت. پێویســتە پەیوەندی لەو كارە بپچڕێنێت و بە خۆتەرخانكردنی تەواو، بۆ كاری پەرلەمـان، پابەندبێت.

(٢)مـاددەی (٥٤): سێیەم: دەبێت ئەندام ئاخاوتنەكانی لەسـەر ئەو بابەتە چڕبكاتەوە كە خراوەتەڕوو و نابێت بگەڕێتەوە سەر بابەتێک كە دەنگی لەسەر دراوە، یـان گفتوگۆ لەبارەیەوە كۆتایی هاتووە.

(٣)مـــاددەی (٢٤): یەكەم: ئەنـــدام، ئـــازادی ئاخـــاوتن و ڕادەربڕینـــی تەواوی هەیە لەكـاتی ئەنجامـدانی كـاری پەرلەمانیـدا، بە شـێوەیەک ڕەچـاوی ڕێزگـرتن لە دامەزراوە دەستوورییەكانی هەرێم لە چوارچێوەی یاسا كارپێكراوەكان بكات.

پابەندییە لەچوارچێوەی بڕگەی حەوتەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].

١٣. دەرخستن و ئاشکراکردنی بەرژەوەندییە داراییەکانی، ئەم پابەندییە لەچوارچێوەی خالی (٣-ب) لە بڕگەی هەشتەم لە ماددەی (٦) لەیاسای ژمارە (٧) ساڵی (٢٠١٤)ڕێکخراوە[٢].

---

(١)ماددەی (٢٢): حەوتەم: نابێت ئەندام کۆکردنەوە بکات لە نێوان ئەندامێتی لە پەرلەمان و ئەندامێتی ئەنجومەنێکی دی، لە ئەنجومەنە هەڵبژێردراوەکاندا، پێویستە لە سەر ئەندام لە ماوەی (٨) هەشت رۆژدا لە ڕێکەوتی ڕاگەیاندنی ئەنجامەکانی هەڵبژاردن یەکێک لەو دوو ئەنجومەنە هەڵبژێرێت، بەپێچەوانەوە وا هەژماردەکرێت کە ئەندامێتی لە پەرلەمان هەڵبژاردووە.

(٢)ماددەی (٦): دەرخستنی بەرژەوەندییە داراییەکان هەریەک لەمانەی خوارەوە دەگرێتەوە: ب. سەرۆکی پەرلەمان وجێگرو سکرتێروئەندامەکان.

شەشەم

مافەکانی ئەندامی پەرلەمان

هەروەک ریسایەکی گشتی لەبەرامبەر خستنە ئەستۆی ئەرک و پابەندی بۆ کەسێک کۆمەڵێک مافیشی بۆ بڕیار دەدرێت، ئەندامی پەرلەمانیش لە پێناوی ڕێکوپێک بەڕێوەچوونی کارەکانی کۆمەڵێک مافی بۆ بڕیار دراوە بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. پارێزبەندی، بە مەبەستی دەستەبەرکردنی ئازادی تەواو بۆ ئەندامی پەرلەمان لە کارەکانیدا مافی پارێزبەندی پێ بەخشراوە، ئەم مافە لەچوارچێوەی ماددەی (٢٤) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[1].

(١)ماددەی (٢٤): پارێزبەندی پەرلەمانیی (الحصانة البرلمانية): یەکەم: ئەندام، ئازادی ئاخاوتن و رادەربڕینی تەواوی هەیە لەکاتی ئەنجامدانی کاری پەرلەمانیدا، بە شێوەیەک ڕەچاوی ڕێزگرتن لە دامەزراوە دەستوورییەکانی هەرێم لە چوارچێوەی یاسا کارپێکراوەکان بکات. دووەم: نابێت ئەندام ڕاوەدوو (ملاحقة) بنرێت یان لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکرێت یان ماڵ و نووسینگەکەی بپشکنرێت یان دەستگیر بکرێت بەبێ مۆڵەتی پێش وەختەی پەرلەمان تەنیا لەو حاڵەتەدا نەبێت کە تاوانێکی بینراوی ئەنجام دابێت .سێیەم: بڕیاری هەڵگرتنی پارێزبەندی، پێویستی بە دەنگی زۆرینەی ئامادەبووانی پەرلەمانەو لەدەرەوەی وەرزەکانی یاسادانانیش، دەستەی سەرۆکایەتی، بڕیار لەسەر هەڵگرتنی پارێزبەندی دەدات. چوارەم: بڕیاری هەڵگرتنی پارێزبەندی، تەنیا بۆ ئەو کردە تاوانییەیە، کە لە داواکارییەکی دادوەرییەوە هاتووە، لەسەر کردەکانی تری، ئەندام جێبەجێ نابێت. پێنجەم: ئەگەر ئەندام تاوانێکی لەجۆری جینایەت لەناو حەرەمی پەرلەمان ئەنجامدا، لەسەر سەرۆک پێویستە کە فەرمان بکات بەدەستگیرکردن و دەستبەسەرکردنی لە شوێنێکی دیاریکراو، پاشان رادەستی دەسەڵاتی دادوەری بکات، بەڵام ئەگەر تاوانەکە، لە جۆری کەتن (جنحة) بوو،

پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان ئاماژەیەکی نەکردوە بۆ پێناسەی پارێزبەندی بۆیە بە گرنگی دەزانین لەڕووی فیقهییەوە پێناسەیەکی پارێزبەندی بخەینە روو، د. رەمەزان ئەلبەتیخ لە پەرتووکەکەی بەناونیشانی (الحصانة البرلمانية وتطبيقاتها في مصر) لە لاپەڕە (٨٠) پێناسەی پارێزبەندی بەم شێوەیە کردوە (بریتییە لە بەخشینی کەسانێک لە کۆمەڵێک پابەندی سەپێندراو بەسەریاندا، کە پێویست بوو جێبەجێیان بکردایە ئەگەر پارێزبەندییەکە نەبوایە). (ئەلبەتیخ، ٢٠١١: ٨٠).

سەبارەت بە پارێزبەندی پەرلەمانیش بەم شێوەیە پێناسەکراوە (مافێکی دەستووری و یاسایی بڕیارلێدراوە بۆ ئەندامی پەرلەمان، بە سیفەتی ئەندامێتییەکەی نەک سیفەتی کەسێتی، بە جۆرێک دەستەبەری ئازادی رادەربڕین و هەستان بە ئەنجامدانی ئەرکی پەرلەمانتاری بۆ دەکات بێ ئەوەی رووبەڕووی هیچ بەرپرسیاریەتییەکی تاوانکاری یان شارستانی ببێتەوە. (شرون،٢٠١١،ص١٥٠).

سەرۆک دەتوانێت دەسەڵاتی دادوەری ئاگاداربکاتەوە بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی یاسایی پێویست بەرامبەری. شەشەم: ئەو ئەندامەی پارێزبەندی لەسەر هەڵگیراوە و رانەگیراوە (توقيف)، لە یەکێک لە گرتووخانەکان دەتوانێت بەشداری دانیشتنەکانی پەرلەمان و کۆبوونەوەی لیژنەکان، بکات و بەشداریش بێت لەگفتوگۆکردن و دەنگداندا. حەوتەم: ئەندام، لە رۆژی (سوێندخواردن)ی یاساییەوە پارێزبەندی پەرلەمانی دەبێت و ناتوانێت بەبێ مۆڵەتی پەرلەمان تەنازولی لێ بکات. هەشتەم: ئەگەر پەرلەمان، داوای هەڵگرتنی پارێزبەندی رەتکردەوە، بەبێ پێشکەشکردنی بەڵگەی نوێ لە سەر هەمان بابەت، داواکاری نوێ پێشکەش ناکرێتەوە.

بەشێوەیەکی گشتی
پارێزبەندی لە دوو شێوازدا خۆی دەنوێنێت

یەکەم: پارێزبەنـدی بـابەتی: بـریتییە لە بەرپرسـیارنەبوونی ئەنـدامی پەرلەمـان لەبەرامـبەر دەربـڕین و وتنـی هـیچ بۆچـوون و بیـرۆکەو وتەیەک، لە میـانەی هەسـتان بە ئەرکی پەرلەمانتارییەکەی.

دووەم: پارێزبەنـدی رێککـاری: بـریتییە لە نەگـرتنەبەری هـیچ رێککـارێکی تاوانکـاری بەرامـبەر هەر ئەنـدامێکی پەرلەمـان بەبـێ رەزامەنـدی پەرلەمـان تەنهـا لە کـاتی گرتنیدا نەبێت لە ساتە وەختی ئەنجامدانی تاوانێکدا.

٢. ئاگـاداربوون لەبەرنـامەی کـاری دانیشـتنەکان لە (٤٨) کـاتژمێر بەر لەوادەی دانیشـتنەکان، ئەم مـافە لەچوارچێوەی بڕگەی دووەم لەمـاددەی (٤٧) لەپەیـڕەوی ناوخۆ رێکخراوە[1].

٣. زیادکردنی بابەت بۆ بەرنامەی کار لەماوەی (٢٤) کاتژمێر پێش دانیشتنەکە، ئەم مافە لەچوارچێوەی بڕگەی چوارەم لەماددەی (٤٨) لەپەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە[2].

---

(١)مـاددەی (٤٧):دووەم: هەمـوو دانیشـتنێک، بەرنـامەی کـاریی پێشـوەختەی دەبێت، (٤٨) چل وهەشت کـاتژمێر پێش وادەی دانیشـتنەکە سـەرجەم ئەندامان لەڕێی جێگری دووەمی سەرۆکی پەرلەمانەوە لەبەرنامەی کار ئاگاداردەکرێنەوە.

(٢)مـاددەی (٤٨): چوارەم: سـەرۆکی فراکسیۆن، یان نوێنەری پێکهاتەیەک، یان لانـی کەم (١٠) دە ئەنـدام، بەر لە (٢٤) بیسـت و چـوار کـاتژمێر لە وادەی دانشـتینەکەدا، دەتوانێت داوای زیـادکردنی بابەتێـک، بـۆ بەرنـامەی کـار بکـات،

٤. خۆپـــاڵاوتن بـــۆ پۆســـتەکانی دەســـتەی ســـەرۆکایەتی پەرلەمــان، ئەم مــافە لەچوارچێــوەی بڕگەکــانی یەکەم و دووەم لە ماددەی (٢٢) لەپەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].

٥. ئاخـاوتن و گفتوگـۆ لە نێـو دانیشـتنەکانی پەرلەمـان، ئەم مـــافە لەچوارچێـــوەی بـــڕگەی یەکەم لە مـــاددەی (٥٤)، بڕگەکانی یەکەم و سێیەم لە ماددەی (٦٤)، بڕگەی یەکەم لە مـاددەی (٧١)، بـڕگەی یەکەم لە مـاددەی (٨٨)، بـڕگەی دووەم لە ماددەی (١٠٥) لەپەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٢].

بـابەتەکە گشـتی و بەپەلە بێـت و دواخسـتنی ببێـتە هـۆی لەدەسـتدانی گرنگـی داواکارییەکە.

(١)مـــاددەی (٢٢): یەکەم: ئەنـدام، بە ئامـادەبوون لە دانیشـتنەکانی پەرلەمـان پابەنـد دەبێـت، ئەگەر بەبـێ هـۆیەکی ڕەوا ئامـادەی دانیشـتنەکان نەبـوو، سـەرۆک بە نووسـین سـەرنجی رادەکێشـێت، ئەگەر ئامـادەنەبوون دووبـارە بـووەوە ٥% لەسەدا پێنجی مووچەکەی لە هەردانیشتنێک، کە ئامادەی نەبێت دەبڕێت، ئەگەر ئامادەنەبوون، لە (٣) سێ دانیشتنی یەک لە دوای یەکدا، یان (٥) پێنج دانیشتنی پچڕ پچڕ بێت، لەمـاوەی یەک وەرزی یاسـادانانـدا، ئەگەر ئامـادەنەبوونی دوای ئەم دووبـــارە بـــووەوە ئەوا ســـەرۆک دەتوانێـــت بـــابەتەکە بخـــاتە بەردەمـــی پەرلەمان و پەرلەمـانیش دەتوانێت بە زۆرینەی دەنگی ڕەهـای ئەندامەکانی بە لەدەســـتدانی ئەنـــدامێتی لەقەڵەمـــی بـــدات .دووەم: ئامـــادەنەبوونی ئەنـــدام لە دانیشـــتنەکانی پەرلەمـــان و کۆبـــوونەوەی لیژنەکـــان بەهـــۆی ڕاســـپاردنی بە ئەرکێکـــی پەرلەمـــان بە ئامـــادەنەبوو هەژمـــار ناکرێـــت و بە (بەشـــاندکراو) هەژماردەکرێت.

(٢)مـاددەی (٥٤): یەکەم: ئەنـدام، بەمۆڵەتی سـەرۆک، لەوجێگەیەی دانیشـتووە، یـان لەو سـەکۆیەی بـۆ مەبەسـتی ئاخـاوتن ئامـادەکراوە دەدوێـت. مـــاددەی (٦٤): یەکەم: (٢) دوو خـــولەک، بـــۆ پرســـیار. ســـێیەم: (٣) ســـێ خـــولەک، بـــۆ بەدواداچـوونی ئەو ئەندامەی پرسـیاری کـردووە. مـاددەی (٧١): یەکەم: دوای خوێنـــدنەوەی پرســـاندن و وەڵامەکەی، پرۆســـەی پرســـاندنەکە، بەم شـــێوەیە دەبێـت: ١ــ ئاخـاوتن، دەدرێـتە ئەو ئەنـدامەی داوای پرسـاندنی کـردووە، بـۆ مـاوەیەک لە (١٥) پـازدە خـولەک زیـاتر نەبێت، دواتـر بە هەمـان کـاتی دیـاری کـراو، دەرفەت بە کەسـی پرسـێندراو دەدرێـت. ٢ــ هەریەکەیـان، بـۆ یەکجـار لەمـاوەی (٣) سـێ خولەکدا، مـافی وەڵام دانەوەیـان هەیە. ٣ــ دواتـر دەرفەتـی ئاخـاوتن، بـۆ مـاوەی (٢) دوو خـولەک، دەدرێـتە هەریەک لەو ئەنـدامانەی، کە

٦. پێـــدانی مـــووچەو دەرمـــاڵەی تـــایبەت، ئەم مـــافە لە چوارچێوەی بڕگەی پێنجەم لە ماددەی (٢٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە [١].

٧. وەرگرتنـی مـۆڵەتی نەخۆشـی، ئەم مـافە لە چوارچێـوەی بڕگەکانی سێیەم و چوارەم لە ماددەی (٢٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٢].

٨. بـایکۆتی دانیشـتنەکان و هەڵوێسـت وەرگـرتن، ئەم مـافە لە چوارچێوەی بڕگەی حەوتەم لە ماددەی (٢٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٣].

٩. گەڕانەوە بۆسـەر وەزیـفەی پێشـوو لەدوای کۆتاییهـاتنی ئەنـدامێتی، ئەم مـافە لەچوارچێـوەی بـڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٤].

پێشـتر نـاوی خۆیـان تۆمـارکردوە. مـاددەی(٨٨): یەکەم: ئەو ئەنـدامەی نـاوی تۆمارکراوە، دەتوانێت، لەسەر هەر ماددەیەک تەنیا یەکجار بدوێت و نابێت لە (٢) دوو خـولەک، تێپەر بکات. مـاددەی(١٠٥): دووەم: هەرئەنـدامێک دەتوانێت لەسەر هەر ماددەیەک بۆ ماوەیەک لە (٣) خولەک تێپەڕنەکات، گفتوگۆ بکات.

(١)مـاددەی (٢٣): پێنجەم: هەریەک لە دەستەی سەرۆکایەتی و ئەندامان، مـووچە و دەرماڵەی مانگانە وەردەگرن، کە بە یاسا ڕێکدەخرێن.

(٢)مــاددەی (٢٣): سـێیەم: ئەندام، دەتوانێت مـۆڵەتی نەخۆشـیی، بەپێـی ڕێکارەکـان وەربگرێـت. چـوارەم: سـەرۆک، دەتوانێـت مـۆڵەتێکی ئاسـایی بـدات بە ئەنـدام، ئەگەر بـارودۆخەکەی پێویسـتی کـرد، بـۆ مـاوەیەک، کە لە (١٥) پـازدە ڕۆژ تێپەڕنەکـات، بەسـەریەکەوە، یـان پچڕپچـڕ، لە مـاوەی هەر وەرزێـک، لە وەرزەکانی یاسادانانـدا.

(٣) مــاددەی (٢٣): حەوتەم: کاتێـک فراکسـیۆن، یـان ئەنـدام لەبەر هەڵوێسـتێک، بـایکۆتی دانیشـتنی پەرلەمـان دەکەن، لەنـاو هـۆڵی پەرلەمـان بە ئامـادەنەبوو هەژمار ناکرێت.

(٤) مــاددەی (٢٣): یەکەم: لەکـاتی کۆتاییهـاتنی ئەنـدامێتی، ئەگەر مەرجێـک لە مەرجەکـانی لەدەسـت نەدابـوو، ئەنـدام بـۆی هەیە بگەڕێـتەوە بـۆ وەزیـفە و

١٠. پێـــدانی مـــــووچەی خانەنشـــینی، ئەم مـــافە لە چوارچێـوەی بڕگەکـانی یەکەم، دووەم و شەشـەم لە ماددەی (٢٣) لە پەیڕەوی ناوخۆ و مـاددەی یەکەم لە یاســای هەمــواری دووەمـــی یاســای خانەنشــینی ئەنـدامانی پەرلەمـانی کورسـتان ژمـارە (١٢)ی سـاڵی ٢٠٠٨[1] ، یاســای یاســای چاکســازی لە مــووچە و دەرماڵە و بەخشین و ئیمتیازاتەکان و خانەنشینی لە هەرێمی کوردستان ژمارە (٢) ساڵی ٢٠٢٠ ماددەی

سەرپشکەی لەوەی مووچەی خانەنشین، یان مووچکەی تری وەربگرێت و ئەندامانی خولەکانی پێشووتری پەرلەمان دەتوانن لەم مافە سوودمەندبن.

(١) مـــاددەی (٢٣): یەکەم: لەکـاتی کۆتاییهـاتنی ئەنـدامێتی، ئەگەر مەرجێــک لە مەرجەکـانی لەدەسـت نەدابـوو، ئەنـدام بـۆی هەیە بگەڕێـتەوە بـۆ وەزیـفە و سەرپشکە لەوەی مـووچەی خانەنشـین، یـان مـووچەکەی تـری وەربگرێت و ئەنـدامانی خولەکـانی پێشـووتری پەرلەمـان دەتـوانن لەم مـافە سـوودمەندبن .دووەم: مـاوەی ئەنـدامێتیەکەی، بـۆ مەبەسـتی سـەرمووچە و پلەبەرزکـردنەوە (ترقیة) و خانەنشینی هەژماردەکرێت. شەشەم: ئەگەر ئەندامێک، لەکاتی یان لە ئاکامی راژەی لە پەرلەمان یان بەهۆیەوە کۆچی دوایی کرد، ئەوا بەپێی یاسا کارپێکراوەکـان، مـووچەیەکی خانەنشـینی، بـۆ میراتگرانـی تەرخـان دەکرێـت. یاسای خانەنشینی ئەندامانی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١٢)ی ساڵی ٢٠٠٨ ماددەی یەکەم ماددە لە ماددەی دووەم بڕگەی (ا) لە یاساکە هەمواردەکرێت و بەم شـێوەیە دەخوێنـدرێتەوە: یەکەم: سـەرۆکی ئەنجـومەن و جێگـرەکەی و سکرتێرو ئەندام لە کاتی تەواوبوونی ئەندامێتی یان نەتوانینی جێبەجێکردنی کارەکەی یان نەمانی ئەندامێتییەکەی (٨٠%)ی سەرجەم مووچەو دەرماڵەی مانگانەی هاوەڵەکانی کە بەردەوامن لە ئەنجومەن وەردەگرێت هەروەها دوای کـۆچی دواییشـی پاشـەواری شایسـتە هەمـان رێـژە وەردەگـرن. دووەم: ئەو ئەندامەی ئەنجومەن کە واز دێنێت ئەو مووچەیەی خانەنشینی وەردەگرێت کە لە بـڕگەی (یەکەم)ی سـەرەوەدا هـاتووە، ئەگەر چـوار دەورەی بەسـتنی ئەنجـومەن بە سـەر ئەنـدامییەکەدا رەتبووبێـت و ٦٠%ی کـۆی مـووچەو دەرماڵەی مانگانەی ئەو هەوالانەی وەردەگرێت کە لە ئەنجومەندا بەردەوامن. ئەگەر بەسەر ئەندامییەکەیدا کەمتر لەو ماوەیە رەتبووبێت. هەروەها لە کاتی مردنیشیدا پاشەوارەکانی(خلف) هەمان رێژە وەردەگرن.

(٧) رێکخـراوە [١]. هەرچەنـدە لەئێسـتادا ئەنجـومەنی وەزیرانـی هەرێمـی کوردسـتان بریاریـداوە کـار بە

---

(١)ماددەی (٧):
یەکەم: یەکخسـتنی خانەنشـینی ئەوانەی لە خـوارەوە ئاماژەیـان پێدراوە لە ڕووی مەرج و پێداویسـتییەکانی خانەنشـینبوون بەهەمـان مەرج و پێوەرەکـانی خانەنشینی فەرمانبەران لە پلە گشتییەکانی وەزیفە لەسەر میلاکی شارستانی و سەربازی و هێزەکانی ئاسایشی ناوخۆ:
)سـەرۆکی هەرێـم و سـەرۆکی پەرلەمـان و سـەرۆکی ئەنجـومەنی وەزیـران و جێگرەکانیان و ئەندامانی پەرلەمان و وەزیرەکان و ئەوانەی بە پلەی ئەوانن و بریکارەکـانی وەزارەت و ئەوانەی بە پـلەی ئەوانـن و ئەوانەی مـووچەی بریکـاری وەزارەت وەردەگـرن و خـاوەن پـلە تایبەتەکـان و بەڕێـوەبەرە گشـتییەکان و ئەوانەی بە پـلەی بەڕێـوەبەری گشـتی و ئەوانەی مـووچەی بەڕێوەبەری گشتی وەردەگرن و سەرۆک و ئەندامانی ئەنجومەنی پارێزگاکانی هەرێـم و گشـت ئەو کەسـانەی کە بەپێیـی خشـتەی کـارپێکراوی مـووچە لە هەرێمـی کوردسـتان مـووچە و دەرمـاڵەی هەردوو پـلە بـاڵای (أ) و (ب) وەردەگـرن لەسـەر میلاکـی شارسـتانی و سـەربازی و هێزەکـانی ئاسایشـی ناوخۆ.(
دووەم: مـووچەی خانەنشـینی هەژمـار دەکرێـت بـۆ ئاماژەپێـدراوان لە بـڕگەی (یەکەم)ی ئەم ماددەیە بەم شێوەیەی خوارەوە:
١ .ڕێـژەی (١٥%) پانزدە لە سـەدا لە کـۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت.
٢ .ڕێـژەی (١,٥%) یەک و نیـو لە سـەدا لە کـۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت، دەخرێتە سـەر مووچەی خانەنشـینی بۆ هەر ساڵێکی خزمەت.
٣ .دەرماڵەی ئەم بڕوانامانەی خوارەوە یان هاوشێوەیان بەم ڕێژەیە دەبێت:
أ. دەرمـاڵەی بڕوانـامەی ئامـادەیی بەڕێـژەی (١%)یەک لەسـەدا لە کـۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، ئەوەی لەکـاتی خزمەتـدا وەریـدەگرێت، دەخـرێتە سـەر مووچەی خانەنشینی.
ب. دەرمـاڵەی بڕوانـامەی دبلـۆم بەڕێـژەی (٢%) دوو لەسـەدا لە کـۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، ئەوەی لەکـاتی خزمەتـدا وەریـدەگرێت، دەخـرێتە سـەر مووچەی خانەنشینی.
ج. دەرماڵەی بڕوانامەی بەکالۆریۆس بەڕێژەی (٤%) چوار لە سەدا لە کۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، ئەوەی لەکـاتی خزمەتدا وەریـدەگرێت، دەخـرێتە سـەر مووچەی خانەنشینی.

د. دەرماڵەی بڕوانامەی دبلۆمی باڵا و ماستەر بەڕێژەی (٦%) شەش لەسەدا لە کۆی گشتی دوا مووچە و دەرماڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت، دەخرێتە سەر مووچەی خانەنشینی.
ه. دەرماڵەی بڕوانامەی دکتۆرا بەڕێژەی (٨%) هەشت لەسەدا لە کۆی گشتی دوا مووچە و دەرماڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت، دەخرێتە سەر مووچەی خانەنشینی.
٤ .شایستەی مووچەی خانەنشین نابێت لە ڕێژەی (٥٠%) پەنجا لەسەدا تێپەڕێت لە کۆی گشتی دوا مووچە و دەرماڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەت وەریدەگرێت.

سێیەم:

١ .فەرمانبەر بەو پێناسەیەی لە یاسای خانەنشینی یەکگرتووی بەرکار لە هەرێمدا هاتووە (بەوانەشەوە کە لە برگەی (یەکەم)ی ئەم ماددەیە ئاماژەیان پێدراوە) شایستەی مووچەیەکی خانەنشینی دەبن ئەگەر خزمەتی خانەنشینیان لە (١٥) پازدە ساڵ کەمتر نەبێت، و (٤٥) چل و پێنج ساڵ لە تەمەنیان تەواو کردبێت، جگە لە حاڵەتەکانی مردن یان شەهیدبوون یان خانەنشینبوون بە هۆکاری تەندروستی، و ئەو حاڵەتانەی دیکەی بەدەرکردن کە لە یاسای خانەنشینی بەرکاردا هاتووە.

٢ .ئەوانەی ڕاسپێردراون بە خزمەتی گشتی، کە لە برگەی (یەکەم)ی ئەم ماددەیەی ئاماژەیان پێدراوە، و مەرجەکانی هاتوو لە برگەی (سێیەم / ١)ی ئەم ماددەیە نایانگرێتەوە، ئەوا شایستەی مووچەیەکی خانەنشینی دەبن بەرەچاوکردنی هەمان پێوەرەکانی هاتوو لە برگەی (دووەم)ی ئەم ماددەیە، بەمەرجێک نابێت لە ڕێژەی (٢٥%) بیست و پێنج لەسەدا تێپەڕێت لە کۆی گشتی دوا مووچە و دەرماڵە، ئەوەی لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت، دەخرێتە سەر مووچەی خانەنشینی، تاوەکو حاڵەتەکانیان دەگونجێندرێن لەگەڵ مەرجەکانی هاتوو لە خاڵی (١)ی ئەم برگەیە.

٣.حوکمەکانی خاڵی (٢)ی ئەم برگەیە، ئەو کەسانە ناگرێتەوە کە دوای بەرکاربوونی ئەم یاسایە وەک راسپێردراو بە خزمەتی گشتی ڕادەسپێردرێن.

چوارەم: ئەندام پەرلەمان بە ئارەزوومەندانە مافی دەستبەرداربوونی لە ماف و شایستە خانەنشینییەکانی وەک راسپێردراو هەیە، بە مەرجێک لە ماوەیەک کە لە (٣٠) سی رۆژ تێپەڕنەکات لە ڕێکەوتی بەرکاربوونی ئەم یاسایە، داواکاری پێشکەش بە دیوانی پەرلەمانی کوردستان - عێراق بکات بە مەبەستی وەرگرتنی ڕێکاری یاسایی پێویست.

پێنجەم: هەژمارکردنی ماوەی خزمەتی خولی پەرلەمانی، بۆ هەموو مەبەستەکانی سەرمووچە و بەرزکردنەوەی پلە و خانەنشینی بۆ ئەو پەرلەمانتارانەی بە ئارەزوومەندانە دەگەڕێنەوە بۆ سەر وەزیفەکانیان.

شەشەم: حوکمەکانی ئەم ماددەیە هەموو ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە لە برگەی (یەکەم)ی ئەم ماددەیە ئاماژەیان پێدراوە، و لە پێش بەرکاربوونی ئەم یاسایە خانەنشین بوون، و پێویستە خۆیان بگونجێنن لەگەڵ حوکمەکانی ئەم یاسایە،

یاسای خانەنشینی یەکگرتووی ژمارە(٩)ی ئیتیحادی لە هەرێمی کوردستان بکرێت، دوای ئەوەی دادگای بـــاڵای ئیتیحـــادی لە بریارێکیـــدا لە بەرواری ٢٣ی تشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٢٢ [1]کارکردن بە یاسای خانەنشـــــــینی ژمـــــــارە ٢٧ی ســـــــاڵی ٢٠٠٧ هەڵوەشـــاندەوە،ئەم بریـــارەی دادگـــای ئیتیحـــادی و ئاراســـتەی تـــازەی ئەنجـــومەنی وەزیـــران کـــاریگەری لەسەر بەردەوامییەتی بەرکاربونی یاسای چاکسازی دەبێت کە خانەنشینی ئەندامانی پەرلەمانی رێکخستوە

بـۆ ئەوانەش کە خزمەتـی خانەنشـینییان نەگەیشـتۆتە (١٥) پـانزە سـاڵ، ئەوا تـاوەکو (٣) سـێ سـاڵ دەخـرێتە سـەر خزمەتەکەیـان هاوشـێوەی پلە وەزیـفە گشـتییەکان، بۆ ئەوەی بگەنە تەمەنـی خانەنشـینی ئیجبـاری بەمەرجێک بـڕی خانەنشینی ئەو ماوەیە بدات.

حەوتەم: ئەوانەی لە بـڕگەی (یەکەم)ی ئەم مـاددەیە ئاماژەیـان پێـدراوە و پێشـتر فەرمـانبەری حکـومەت بـوون، کە بە ئارەزوومەنـدانە بـۆ سـەر وەزیفەکانیـان دەگەڕێـنەوە، دەسـت لەکارکێشـانەوەیان هەڵدەوەشـێتەوە و ڕاژەکەیـان بـۆ هەژمار دەکرێت، بۆ مەبەستی سەرمووچە و پلە بەرزکردنەوە و خانەنشینی، و لایەنـی پەیوەندیـدار پابەنـد دەبێت بە دابینکردنـی پلەی وەزیفـی پێویسـت و تەرخانکراوی دارایی پێویست بۆیان، و سەرپشک دەبن لە وەرگرتنی مووچەی خانەنشینی یان مووچەی ئەو وەزیفەیەی کە بۆی دەگەڕێتەوە.

هەشـتەم: جـگە لە ڕاسـپێردراوان بە خزمەتـی گشـتی هەمـوو ئەوانەی لە بـڕگەی (یەکەم)ی ئەم ماددەیە ناویان هاتووە شایستەی مووچەی خانەنشینی دەبن، بەهەمان پێوەر و مەرجەکانی هاتوو لە بڕگەکانی (دووەم و سێیەم)ی هـاتوو لەم ماددەیە، بەڕێژەیەک نابێت لە (٦٠%) شەست لەسـەدا تێپەڕبکات لە کۆی گشتی دوا مووچە و دەرماڵە کە لەکاتی خزمەتدا وەریدەگرێت.

نۆیەم: مـوچەی خانەنشـینی سـەرجەم دادوەر و داواکاری گشـتی، نابێت لە ڕێژەی (٧٠%) حەفتـا لەسـەدا تێپەڕبکـات لەکـۆی گشـتی دوا مـووچە و دەرمـاڵە، کە لەکاتی خزمەتدا بەپێی یاسا بەرکارەکان وەریدەگرێت..

(١)بـــــــروانە وێبســـــــایتی دادگـــــــای بـــــــاڵای ئیتیحـــــــادی، .pdf٢٠٢٢_fed_٢١٢https://www.iraqfsc.iq/krarid/

چونکە لە بنەرەتدا یاسای چاکسازی بۆ دەستەبەرکردنی یەکسانی و هاوتاکردنی مەرج و ڕێککارەکانی خانەنشین بونی فەرمانبەران و خاوەن پلە باڵاکان بوو لە هەرێم ، لە یاسای خانەنشینی یەکگرتوی ژمارە ٩ی ساڵی ٢٠١٤ کە ڕەنگە لە ئایندەدا لە هەرێم بەرکاربێت موچەی خانەنشینی سەرجەم موچەخۆرانی ڕێکخستوە بە پلە باڵاکانیشەوە کە لە نێویاندا ئەندامانی پەرلەمان هەیە.

١١. داواکردنی خاڵی پەیڕەوی،ئەم مافە لەچوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٥٦) لەپەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].

١٢. پێشنیاری سڕینەوەی ئاخاوتنی ئەندامی دیکە لەپرۆتۆکۆل، ئەم مافە لەچوارچێوەی بڕگەی دووەم لە ماددەی (٥٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٢].

١٣. پێشکەشکردنی داواکاری دەستلەکارکێشانەوە لەئەندامێتی بۆ سەرۆکی پەرلەمان، ئەم مافە

(١) ماددەی (٥٦): یەکەم: ئەندام، دەتوانێت، بە پشتبەستن، بەیەکێک لە ماددە و بڕگەکانی دەستوور و یاسا بەرکارەکان و یان یەکێک لە ماددە و بڕگەکانی ئەم پەیڕەوە لە هەرکاتێکی دانیشتنی پەرلەماندا لە ڕێی خاڵی پەیڕەوییەوە داوای وەرگرتنی مۆڵەت لە سەرۆک بۆ ماوەیەک کە لە (١) یەک خوولەک زیاتر نەبێت بەبێ ڕەچاوکردنی (تۆمارکردن و ڕیزبەندی) ئاخاوتن بکات.

(٢) ماددەی (٥٥): دووەم: ئەندام، دەتوانێت، پێشنیازی سڕینەوەی ئاخاوتنی ئەندامێکی تر بکات، ئەگەر لە پەیڕەو لایدا، یان پێچەوانەی شێواز و مەرجەکانی گفتوگۆکردن بوو، سەرۆک بڕیار لەسەر داواکاری ئەندامەکە دەدات.

لەچوارچێــوەی بــڕگەی دووەمـــی مـــاددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[1].

١٤. پێدانی هاوکاری بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشی لەلایەن دەســتەی ســەرۆکایەتییەوە، ئەم مــافە لە چوارچێـوەی ماددەی (١٢٠) ی پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[2].

---

(١) مـــاددەی (٢٥): دووەم: دەست لەکارکێشانەوە: ١. ئەندام، دەتوانێت، بێ مەرج، بەداوایەکـی نووسـراو دەسـت لەکارکێشـانەوەی لە پەرلەمـان پێشکەشـی سـەرۆک بکـات. ٢. دەبێـت سـەرۆک لە نزیکتـرین دانیشـتنی پەرلەمانـدا، داواکارییەکە بخاتە بەرنامەی کارەوە، بۆ ئەوەی لە هەموو بارێکدا لەماوەی (٣٠) سی ڕۆژدا، دەستلەکارکێشانەوەکە، بە دەنگی زۆرینەی ئامادەبووان یەکلا بکرێتەوە. ٣. ئەندامی داواکار، دەتوانێت لە داواکەی پاشگەزببێتەوە، لە ڕێگەی پێشکەشـکردنی داوایەکـی نووسـراو بـۆ سـەرۆک پـێش دەنگـدان لەسـەر دەستلەکارکێشـانەوەکەی. سـێیەم: لەدەسـتدانی ئەنـدامێتی (سـقوط العضـوية) ئەنـدام، لەم حاڵەتـانەدا ئەنـدامێتی، لەدەسـت دەدات: ١. لەدەسـتدانی شـیاویەتی یاسایی. ٢. یەکێک لەمەرجەکانی ئەندامێتی، کە لەیاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ی هەمواکراودا هاتووە، لەدەست بدات. ٣. حوکمدران بە هۆی ئەنجامدانی تاوانێکی ئەنقەست، یان کەتنێکی ئابڕووبەر. ٤. ئامـادەنەبوونی ئەنـدام، لە دانیشـتنەکانی پەرلەمـان، بەپێـی بـڕگەی (یەکەم) لە ماددەی (٢٢)ی ئەم پەیڕەوە.

(٢) مـــاددەی (١٢٠): بە پشتبەسـتن، بە ڕاپـۆرتی پزیشـکی تایبەتمەنـد، دەسـتەی سـەرۆکایەتی دەتوانێت، یارمەتی ئەو ئەندامە بدات، کە تووشـی نەخۆشـییەک دێت و پێویستی بە چارەسەر دەبێت، لەناوەوە، یان لەدەرەوەی هەرێم.

حەوتەم
ڕێککارە بەرزەفتیەکانی
تایبەت بە کاری ئەندامی پەرلەمان

لەکـــاتی پابەنـــدنەبوون یـــان ژێربـــارنەبوونی ئەنـــدامی پەرلەمـان بـۆ ئەو ڕێسـاو بنچینـانەی دانـراون بـۆ ڕێکخسـتن وبەڕێوەچـوونی کاروبارەکـانی پەرلەمـان، کۆمەڵێـک ڕێککـاری بەرزەفتکــردن کە لەپەیــڕەوی نــاوخۆدا بڕیاریــان لێــدراوە جێبەجێ دەکرێن لەبەرامبەر ئەندامی سەرپێچیکار، لەپێناوی پارێزگـــاریکردن لە بـــاش بەڕێوەچـــوونی کاروبارەکـــانی پەرلەمان، بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. هەڵگرتنی پارێزبەندی، ئەم ڕێککارە لەچوارچێوەی بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٢٤) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].
٢. ڕێگرتن لەبەردەوامبوون لە ئاخاوتن لەکاتی گفتوگۆکانی نێـــو دانیشـــتنەکانی پەرلەمـــان لەلایەن ســـەرۆکی پەرلەمانەوە، ئەم ڕێککارە لەچوارچێوەی بڕگەی پێنجەم لە ماددەی (٥٤) لەپەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[٢].

---

(١)مـــاددەی (٢٤): ســـێیەم: بڕیـــاری هەڵگرتنـــی پارێزبەنـــدی، پێویســـتی بە دەنگـی زۆریـــنەی ئامـــادەبووانی پەرلەمـــانەو لەدەرەوەی وەرزەکـــانی یاســـادانانیش، دەستەی سەرۆکایەتی بڕیار، لەسەر هەڵگرتنی پارێزبەندی دەدات.

(٢)مـاددەی (٥٤): پێنجەم: سەرۆک، دەتوانێت ڕێگە لە بەردەوامبوونی ئەندام لەسەر ئاخـاوتنەکەی بگرێـت، ئەویـش لە یەکێـک لەم ئەگەرانەدا:ـ بێمـۆڵەت ئاخـاوتنی کـرد.ـ لەکـاتی ئاخاوتنـدا وشـەی نەشـیاو، یـان تانەوتەشـەر، بەرامـبەر هەر

٣. سڕینەوەی هەموو یان بەشێک لەئاخاوتنی ئەندام، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٥٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[1].

٤. بیرهێنانەوەی ئەندام بە پارێزگاریکردن لەڕێکوپێکی بەڕێوەچوونی دانیشتنەکان، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٥٧) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[2].

٥. وریاکردنەوەی ئەندام لە کاتی بەردەوامبوون لە سەرپێچی، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی دووەم لە ماددەی (٥٧) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[3].

٦. سڕینەوەی وتەکانی ئەندام لە پرۆتۆکۆل دوای بەکارهێنانی زمانی زبر، سەرەڕای وریاکردنەوەی لەلایەن سەرۆکی پەرلەمانەوە، ئەم ڕێککارە لە

دەزگایەکی دەستووریی و یاسایی هەرێم یان ئەندامێک، یان فراکسیۆنێکی پەرلەمانی، یان هەرکەسێکی دی بەکار هێنا.ـ باسی لە تایبەتمەندییەکانی ئەندامێک، یان هەرکەسێکی تر کرد.ـ باسی لە نهێنییەکانی دۆسێیەک کە لە بەردەم دادگایە کرد، یان هەر دۆسێیەکی تر کە لە کاتی درکاندنی ڕێگە پێدراو نەبێت.ـ ماوەی دیاریکراوی ئاخاوتنی، کۆتایی هاتبێت.ـ ئەگەر لە بابەتی گفتوگۆ دەرچوو.

(١)ماددەی (٥٥): یەکەم: سەرۆک، دەتوانێت فەرمان بکات بە سڕینەوەی هەموو یان بەشێک لە ئاخاوتنی هەر ئەندامێک لە پرۆتۆکۆل کە پێچەوانەی شێواز و مەرجەکانی گفتوگۆکردن بێت، کە لەم پەیڕەوەدا دەقنووس کراون، و لەکاتی نارەزایی ئەندام، دەستەی سەرۆکایەتی، بێ گفتوگۆکردن، بڕیاری یەکلاکەرەوە دەدات.

(٢)ماددەی (٥٧): یەکەم: بەبیر ئەندامەکە دێنێتەوە کە ڕێکوپێکی دانیشتنەکە بپارێزێت.

(٣)ماددەی (٥٧): دووەم: ئەگەر پابەندنەبوو هەر بەردەوام بوو، سەرۆک وریای (تنبیە) دەکاتەوە.

چوارچێوەی بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٥٧) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە[١].

٧. سەرنجراکێشان بەنووسین لە کاتی پابەندنەبوونی ئەندام بە ئامادەبوون لە دانیشتنەکانی پەرلەمان، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

٨. بڕینی (٥%) مووچەی ئەندام لە بەرامبەر ئامادەنەبوونی لەهەر دانیشتنێک، ئەگەر هاتوو ئامادەنەبوونەکان دووبارە بوونەوە، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

٩. بڵاوکردنەوەی ئامادەنەبوونی ئەندامی پەرلەمان لە ماڵپەری پەرلەمان، وێڕای بڕینی مووچەکەی، لە کاتێکدا ئەندامی پەرلەمان لە (٣) دانیشتنی یەک لەدوای یەک یان (٥) دانیشتنی پچر پچر لە ماوەی وەرزێکی یاسادانان ئامادە نەبێت، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

١٠. لەدەستدانی ئەندامێتی ئەندامی پەرلەمان لەڕێگەی خستنەدەنگدانی چارەنووسی ئەندامێتییەکەیەوە لەبارێکدا دووبارە ئامادەنەبوو لەدانیشتنەکان دوای وەرگرتنی سەرجەم ڕێککارە ئاماژەپێکراوەکانی دیکە، ئەم ڕێککارە لە چوارچێوەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٢) لەپەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

(١)ماددەی (٥٧): سێیەم: لە حاڵەتی بەکارهێنانی زمانی زبردا، ئەوا وریاکردنەوەکە سڕینەوەی ئاخاوتنەکانیشی لە پرۆتۆکۆل لەگەڵدا دەبێت.

هەشتەم
نەمانی ئەندامێتی

ئەندام لە چەند بارێکی دیاریکراودا لەپەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان مافی ئەندامێتی نامێنێت لە پەرلەمانی کوردستان، بەم شێوەیەی خوارەوە:

١. کۆتاییهاتنی ئەندامێتی

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان کۆتایی بە ئەندامێتییەکەی دێت لەم بارانەی خوارەوەدا:

أ. کۆتاییهاتنی خولی پەرلەمان یان هەڵوەشانەوەی، لە چوارچێوەی خاڵی (١) بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

ب.مردنی ئەندام، لە چوارچێوەی خاڵی (٢) بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

ت. نەمانی توانای ڕاپەڕاندنی کاری پەرلەمانی، سەلمێنراو بە ڕاپۆرتی پزیشکی، لە چوارچێوەی خاڵی (٣) بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ ڕێکخراوە.

٢. دەستلەکارکێشانەوە

أ. ئەنـــــدامی پەرلەمـــــان دەتوانێـــــت بـــــێ مەرج داوای دەستلەکارکێشـــانەوە لە ئەنـــدامێتی پێشکەشـــی ســـەرۆکی پەرلەمان بکات، لە چوارچێوەی برگەی دووەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیرەوی ناوخۆ رێکخراوە [١].

ب.لە کـاتی وەرگرتنـی پۆسـتێکی وزاری، ئەنـدامی پەرلەمـان بەدەستلەکارکێشـاوە دادەنرێـت، لە چوارچێـوەی بـرگەی هەشتەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیرەوی ناوخۆ رێکخراوە [٢].

٣. لەدەستدانی ئەندامێتی

ئەنـــدام لەم بـــارانەی خـــوارەدا ئەنـــدامێتی پەرلەمـــانی کوردستان لەدەست دەدات:

أ. لەدەسـتدانی شـیاویەتی یاسـایی، لە چوارچێوەی خـاڵی (١) برگەی سێیەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیرەوی ناوخۆ. سـەرەتا بەپێویسـتی دەزانـین ئامـاژەیەک بـۆ پێناسـەی شـیاویەتی یاســایی بکەیــن تــاوەکو بــزانین نیــازی یاســادانەر لە ئاماژەبۆکردنی ئەم دەستەواژەیە لە چوارچێوەی پەیرەوی ناوخۆدا چییە، شیاویەتی یاسایی: بریتییە لە توانای مرۆڤ

(١) مـاددەی (٢٢): هەمان سەرچاوە.

(٢) مـــاددەی (٢١): پێویســـتە پـــاڵێوراو بـــۆ ئەنـــدامێتی پەرلەمـــان، ئەم مەرجـــانەی خـوارەوەی فەراهەم بێـت: - لە هاووڵاتیـانی کوردسـتان - عێـراق بێـت و، لێـی نیشتەجێ بێت. - تەواو شیاوبێت و گەیشتبێتە تەمەنی بیست و پێنج ساڵ-.بە چـاکی خوێنـدن و نووسـین بزانێـت-. بە جـۆرە تاوانێـک حـوکمی زینـدانیکردن نەدرابــێ کە لە ڕەوشــت و ئــادابی گشــتی و دەســتپاکی لایــدابێت-.بە تــاوانی کوشتنی دەستەنقەست یان دزی حوکمی زیندانیکردن نەدرابێت-.لەو تاوانانەدا بەشداری نەکردبێت کە دەسەڵاتی سەرکوتکار لە کوردستاندا پلانی بۆ دانابێت یان ئەنجامی دابێت.

بــــۆ هەبــــوونی مــــاف و لەئەســــتۆگرتنی پابەنــــدی و بەرپرســیاریتی، هەروەهــا ئەنجامــدانی رەفتــاری یاســایی بەجۆرێــک مــافی بــۆ بەدەســت بێنێــت لەهەمــان کــات بەرپرسیاریتی و پابەندیشی بۆ دروست بکات. بەبۆچوونی بەندە یاسادانەر لەو خاڵەدا کەموکورتی یاسایی زۆری بۆ جێهێشتووین، چونکە شیاویەتی یاسایی وردەکاری زۆری هەیەو بەو دێــرە ئامــانج و مەبەســتی خــۆی نــادات بەدەستەوە، ئەگەر ئێمە باس لەشیاویەتی یاسایی بکەین، بەشێوەیەکی گشتی دوو جۆر شیاویەتی یاساییمان هەیە (شیاویەتی هەبوونی ماف)، (شیاویەتی ئەنجامدانی کار)، ســەبارەت بە جــۆری یەکەم (شــیاویەتی هەبــوونی مــاف) ئەوەی پەیوەست بێت بە پەرلەمانتارەوە پێم وایە ماددەی (٢١) لە یاسای هەڵبژاردنی کوردستان ژمارە(١) بۆ ساڵی ١٩٩٢ چارەســەری کــردووە، چــونکە مەرجەکــانی بــوونە ئەندامی پەرلەمان لەوێدا ئاماژەیان پێکراوە، یاسادانەریش خۆی لە خاڵی دووەمی بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٢٥)ی پەیڕەوی ناوخۆ وەک یەکێک لە هۆکارەکانی لەدەستدانی ئەندامێتی ئاماژەی پێکردووە، کەوابێت لێرەوە دەگەینە ئەو دەرەنجامەی، یاســادانەر مەبەســتی لەشــیاویەتی یاســایی جۆری دووەمیەتی کە بریتییە لە (شیاویەتی ئەنجامدانی کــار)، لەهەمــان کاتــدا ئەویشــی کــۆتکردووە بەوشــەی (لەدەستدان)، چونکە ئێمە باری دیکەشمان هەیە کە کار دەکاتە سەر(شیاویەتی ئەنجامدانی کار) وەک (ناتەواوی شــــیاویەتی)، بەڵام کاتێــــک یاســــادانەر لە پەیــــڕەودا دەستەواژەی (لەدەستدانی شیاویەتی یاسایی) بەکارهێناوە، ئەوا ئەم بارەشی بواردووە لە مەبەست و ئامانجی خۆی،

بەوردبوونەوە لە حوکمە گشتییەکانی یاسای شارستانی عیراقی ژمارە (٤٠)ی ساڵی ١٩٥٠، ئەوا تەنها دوو حاڵەت دەمێنێتەوە کە یاسادانەر مەبەستی بووبن ئەوانیش، شێتی (جنون) لەگەڵ شێتۆکەیی (عتە)ە. لەم بارەیەوە دەستوری ئوردنی روونتر ئەم بابەتەی چارەسەر کردووە کاتێک لەجیاتی دەستەواژەی (لەدەستدانی شیاوییەتی)، راستوخۆ دەستەواژەی (شێتی و شێتۆکەیی) بەکارهێناوە، هەروەک لە بڕگەی (و) لە ماددەی (٧٥)دا هاتووە: (لا یکون عضواً في المجلس الاعیان والنواب..... و- من کان مجنوناً او معتوهاً).

ب. لەدەستدانی یەکێک لەمەرجەکانی ئەندامێتی هاتوو لە ماددەی ٢١ لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ لە چوارچێوەی خاڵی (٢) بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە.

ت.حوکمدانی بەهۆی تاوانی بە ئەنقەست یان کەتنی ئابڕوبەر، لە چوارچێوەی خاڵی (٣)ی بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە.

پ. ئامادەنەبوونی ئەندام لە دانیشتنەکان بەگوێرەی بڕگەی یەکەم لە ماددەی (٢٢) لە پەیڕەوی ناوخۆ، لە چوارچێوەی خاڵی (٤)ی بڕگەی سێیەم لە ماددەی (٢٥) لە پەیڕەوی ناوخۆ رێکخراوە.

سەرچاوەکان

کتێب

عەرەبی

١. الليمون، عوض رجب، احكام اسقاط العضوية عن اعضاء مجلس الامة في الدستور الاردني، مجلة دراسات علوم الشريعة والقانون، الجامعة الاردنية، المجلد (٤)، العدد (١)، ٢٠١٤.

٢. البطيخ، رمضان. (٢٠١١)، الحصانة البرلمانية وتطبيقاتها في مصر، القاهرة. دار النهضة العربية.

٣. شرون، حسنية. (٢٠١١)، الحصانة البرلمانية، مجلة الفكر، العدد الخامس، مغرب، كلية الحقوق والعلوم السياسية.

٤. خالد عبدالله، د. ئەڤین. (٢٠١٧)، المركز القانوني لعضو البرلمان، ط١، قاهرة، المركز العربي للنشر والتوزيع.

کوردی

١. پەیڕەوی ناوخۆ. (٢٠١٨)، پەرلەمانی کوردستان.

٢. بەزاز، عەونی. (٢٠١٦). یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان و هەموارەکانی، هەولێر، پەرلەمانی کوردستان.

٣. بەزاز، عەونی. (٢٠١٣) یاسای سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستانی هەموارکراو لەگەڵ هەندێک یاساو بڕیاری پەیوەست بەو بابەتە.چ١.هەولێر.سەنتەری توێژینەوە، پەرلەمانی کوردستان .

یاسا

١. یاسای ژمارە (٧)ی ساڵی ٢٠١٤- یاسای هەمواری یەکەمی یاسای دەستەی گشتیی دەسپاکیی لە هەرێمی کوردستان ـ عێراق ژمارە (٣)ی ساڵی ٢٠١١
٢. یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی ٢٠١٤ یاسای کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
٣. یاسای ژمارە (٢)ی ساڵی ٢٠١٥ یاسای سندوقی کوردستان بۆ داهاتە نەوتی و گازییەکان لە هەرێمی کوردستان ـ عێراق
٤. یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی ٢٠١٠ یاسای دەستەی سەربەخۆی مافی مرۆڤ لە هەرێمی کوردستان ـ عێراق .
٥. یاسای ژمارە (١٤)ی ساڵی ٢٠٠٠ یاسای دیوانی چاودێری دارایی هەرێمی کوردستانی عێراق.
٦. یاسای ژمارە (١٢) ی ساڵی ٢٠٠٨ یاسای هەموارکردنی دووەمی یاسای خانەنشینی ئەندامانی ئەنجومەنی .
٧. پەیڕەوی ناوخۆی ئەنجومەنی نوینەرانی عێراق.
٨. پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان پەسەندکراو لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوە.

ئەلیکترۆنی

1. Joradp.dz. (2018). [online] Available at: https://www.joradp.dz/trv/acons.pdf [Accessed 12 Dec. 2018].
2. Anon, (2018). [online] Available at: https://goo.gl/UjM1xc [Accessed 12 Dec. 2018].
3. الميزان | البوابة القانونية القطرية :: النظام الأساسي لسنة .(2019) .الميزان | البوابة القانونية القطرية ١٩٧٢. النظام الأساسي المؤقت المعدل [online] Available at: http://www.almeezan.qa/LawPage.aspx?id=2285&language=ar [Accessed 10 Feb. 2019].
4. Anon, (2019). [online] Available at: https://www.government.ae/ar-ae/about-the-uae/the-constitution-of-the-uae [Accessed 10 Feb. 2019].